

AZ ERDÉLYI KÖNYVTÁRÜGY ÉS A KOLOZSVÁRI EGYETEMI KÖNYVTÁR

I.

Az erdélyi könyvtár-történet legrégebb adatát egy emlékezetes könyvtár-
pusztítás tartotta fenn. A Jungnak nevezett Alárd fia, Vizaknai Gyán, hogy
atyja haláláért bosszút álljon a Monoszló nemzetségbeli Péter erdélyi püspökön,
Kun Erzsébet anyakirályné rokonán, az erdélyi szászok élén 1277. február 21-én,
Reminiscere vasárnapján, rátámadt Gyulafehérvárra, a székesegyházat felgyuj-
totta s a káptalan könyveit és pecsétjeit, amit a tűz meg nem emésztett, feldúlta
és szétszórta. Nemcsak Erdélynek, hanem az egész középkori Magyarországnak
egyik leggazdagabb könyvtára volt a már 1370-ben említett nagyszebeni plébánia
könyvtára ; állománya a XV. század végéig 192 kötetre szaporodott. Fennmaradt
továbbá a kolozsmonostori bencés konvent 1427-i inventáriuma s ebben 45
darabból álló összes könyveinek felsorolása. Arról is tudunk, hogy *Miklós* jäger-
dorfi pap az 1435. február 18-án kelt végrendeletében három kötet könyvet hagyó-
mányozott a kolozsmonostori konventnek. A könyvtárakat értékes ajándékokkal
gyarapító erdélyi szép szokásnak ez a legrégebb, immár több mint félezer eszten-
dős emléke. Tudomásunk van továbbá arról, hogy Gorzeres János 1461. október
2-án a kolozsvári konvent előtt kezességet vállalt, hogy testvére, Bertalan kolozs-
monostori apát, a király orvosa, a konventből magával vitt könyveket és okleve-
leket vissza fogja adni. Az erdélyi művelődéstörténet legszebb lapjai őrzik
Vitéz János nagyváradai püspök, az Európaszerte tisztelt humanista tudós, mesés
áldozatokkal összevásárolt könyvtárának emlékét. A legnevesebb olasz műhe-
lyekben készült könyvei később *Mátyás király* világhírű könyvtárába kerültek,
és onnan szétszóródva, a különböző külföldi könyvtárakban ma is hirdetik a
magyarság tevékeny szerepét az akkori európai művelődésben.

A felsorolt szórványos okleveles adatok feljogosítanak arra, hogy már a közép-
korban erdélyi könyvkultúráról beszélhessünk. Kimutatható több újkori erdélyi

könyvtárnak is a középkori kapcsolata. *Izabella királyné*, amikor a török elől Budáról Erdélybe menekült, egy szekérre való kódexet hozott magával Mátyás király prédára került könyvtárából. Ezek a felbecsülhetetlen könyvkincsek később Gyulafehérvár és Brassó város könyvtáraiban pusztultak el. A nagy-szebeni evangélikus gimnázium könyvtára 1555-ben kétségtelenül a domonkosok gyűjteményéből létesült; a brassói evangélikus iskola nagy hírű könyvtárának alapjait *Honterus János* szintén a templomi és kolostori könyvtárak anyagával vetette meg. Az unitáriusok kolozsvári nagy könyvtárát a hagyomány attól a *Dávid Ferenc*től eredezteti, aki kolozsvári papsága idején a plébániának a templom sekrestyéjében elhelyezett középkori könyvtárából építhette ki az új idők új szellemében átalakított gyűjteményét. Amikor 1602-ben Básta a piaci templomot és iskolát elvette az unitáriusoktól, könyvtárukat is feldúlatta és megégettette. Erdélyt még sokszor érték hasonló sajnálatos károsodások. Szalárdi János szerint *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem sokezer tallért fordított a gyulafehérvári főiskola bibliotekájának felszerelésére, de minden odapusztult, amikor az Erdélyre zúdult tatár hordák 1658-ban a főiskolát felperzselték. Dávid Ferenc kolozsvári unitárius iskolájának könyvtára a XVII. század folyamán három ízben is (1655, 1689, 1697) tűzvésznek esett áldozatul, de sem a történelmi csapások, sem az elemi pusztítások meg nem viselték, ki nem merítették Erdély áldozatkészségét a művelődés újraépítésében. Az elpusztult könyvtárak helyébe mindig újak és újabbak

A kolozsvári unitárius gimnázium könyvtára

keletkeztek s ezek ma is élő emlékei a kulturális eszmény szüntelen lobogásának, a szellemi értékek megbecsülésének és a tudomány őszinte szeretetének.

Nem egy olyan könyvtára van Erdélynek, amelynek eredete a XVI. és XVII. században gyökerezik, s egy sincs olyan, amelynek létrehozásában és fenntartásában egyesek bőkezűsége és művelődésért lelkesedő áldozatosága közre ne működött volna. Föl van jegyezve, hogy a tragikus végű *Gyulai Pál* humanista kancellár, Kemény Zsigmond regényhőse, deák és görög könyveit 1592-ben a brassói könyvtárra hagyta. Az előbb kétszer is említett kolozsvári unitárius könyvtár ismételt megsemmisülése és a rajta átviharzott viszontagságok ellenére a mai 60.000 kötetes anyagával és 700 kötet kéziratával egyik leggazdagabb

Részlet a kolozsvári református kollégium könyvtárából

erdélyi iskolai könyvtárunk. Gazdagsága onnan származik, hogy püspökök, papok, tanárok, tudósok évszázadokon át könyveiket és ritka kéziratgyűjteményeiket a kollégiumnak hagyományozták, sőt nem egy esetben még alapítványt is tettek a könyvtár javára. *Simén Elek* 1815-ben „pro fundo bibliothecae“ 2000 forintot adományozott idegen könyvek vételére, és *Böloni Farkas Sándor*, a híres amerikai utazó, aki szegény guberniumi tisztviselő volt, 1842-ben 2000 forint tőkét rendelt a könyvtár fejlesztésére. A kolozsvári református kollégiumnak az intézettel egyidős könyvtára a XVII. századtól a mai napig legnagyobb részét adományokból gyarapodott 60.000 kötetes állományú, 700-nál több 1711 előtti régi magyar könyvvel, köztük 32 egyetlen példánnyal rendelkező gyűjteménnyé. *Pápai Páriz Ferenc* könyvtárától és *gr. Teleki Sámuel* kancellár adományától egészen *Gyulai Pál* könyvtáráig és *gr. Wass Ottilia* hagyatékaig rendkívül sok, szép és kegyeletes anyag gyűlt össze benne az áldozatkészségnek, a hálának, a művelődés szeretetének és a tudomány megbecsülésének megható emlékeként. A Gyulafehérvárról 1662-ben Nagyenyedre áttett schola könyvtára szintén adományokból olyan szép szaporulatot ért el, hogy állománya 1848—49-ben, amikor részint rablás, részint tűz áldozata lett, állítólag a 30.000 kötetet megközelítette. Az, hogy kétszeri tönkremeneteléből az enyedi Bethlen-kollégium könyvtára új életre kelt s ma ismét 40.000 kötetet tart számon, elsősorban *gr. Mikó Imre* és mintegy 35 magános jelentékeny számú ajándékának köszönhető. A székelyudvarhelyi ref. kollégium könyvtárát *gr. Bethlen*

Gróf Batthyány Ignác
1741—1798

állapítható, hogy Erdélyben is, mint másutt, a XVI—XVII. század az iskolai könyvtárak virágkora volt az egyéni áldozatkészség szép példáival. A felsorolt intézetek könyvtárai tudatosan és hivatásszerűen szolgálták a művelődést és viharos századokból Erdély multjának számtalan értékes emlékét mentették meg számunkra. A XVIII. század a főpapi és főúri magánkönyvtárak alapításának időszaka. Erdély e téren is előljárt. A felvilágosodás hatása alatt keletkezett három barokkstílusú, fényes magánkönyvtárral dicsekszik s mind a három Magyarország legnevezetesebb művelődési emlékei közé tartozik. Időrendben első a gyulafehérvári Batthyaneum, gr. Batthyány Ignác erdélyi püspöknek 1798-ban kelt alapítása, mely az 1718-ban épített egykori trinitárius templom hajójában van elhelyezve szemnek is tetszetős és megkapó elrendezésben. A nagy püspök, aki örökre beírta nevét a művelődés történetébe, 38.200 forint értékű ingatlant hagyott az egyházmegyének hagyományozott könyvtára fenntartására s mintegy 80.000 forintot, tehát a Széchenyi Ferenc alapítványánál jóval nagyobb összeget fordított méltán híres gyűjteményére. Batthyány Ignác, korának egyik legszenvedélyesebb könyvgyűjtője, a római tartózkodása alatt szerzett 5000 kötetrel teremtette meg könyvtárának alapját. Megvásárolta azután a lőcsei parókia gyűjteményét és az egész bártfai könyvtárt; a kettő együtt csak negyedfélszáz kötetet tesz ki, de a magyar tudományosság szempontjából egyik legbecesebb rétege a könyvtárnak. A legnagyobb értékű gyarapodást az a 8000 kötetből álló csoport jelentette,

János alapította 1670-ben 26 darab könyvvel s ezt Apafi Mihály fejedelem a maga részéről megtoldotta még 18 kötettel. A könyvtár története azután előkelő névsorát őrzi azoknak, akik két évszázadon át könyveik átengedésével járultak fejlesztéséhez. Nem érdektelen az sem, hogy egy 1765 körül szervezett közadakozás a marosvásárhelyi ref. főiskola könyvtárának ellátására pénzalapot teremtett s gr. Bethlen Kata 1768-ban 23 veka búzát és 42 veder bort küldött a könyvtárnak, amiből 41 forint és 76 dénár folyt be könyvek vásárlására. Erdély könyvtárainak multja tele van ilyen szebbnél szebb adatokkal, melyek a könyv különleges megbecsülését és a magasabbrendű művelődésre való törekvést tanúsítják.

Futólagosan s éppen csak a legfeltűnőbb jelenségeket emelve ki, meg-

melyet Migazzi Kristóf bíboros bécsi érsektől, a volt váci püspöktől vásárolt meg. Ez a könyvtár a szerzetesrendek feloszlásának idejében keletkezett, innen való a Batthyaneum sok középkori eredetű kódexe és értékes ősnymotatványa. A tudomány és a könyvtár-történet sokat foglalkozott a gyulafehérvári könyvtárral s még ezután is sok mondanivalója lesz róla, mert rendkívüli értékekkel, egypár világhírű különlegességgel rendelkezik. Ilyen az európai nevezetességű Codex Aureus, a legrégebb és legdíszesebb aranybetűs kódexünk a IX. századból, és a X. századbéli Lukács-evangélium, ilyen a mintegy 18—20 klasszikus kézirat, élükön a XI. századbéli Sallustiussal, és ilyen a sűrűn előforduló Szent Tamás-kéziratok sorozata. A Batthyaneumnak köszönheti a magyar irodalomtörténet a XIV. század első negyedéből származó Gyulafehérvári Sorok, az 1508-ból keltezett Döbrentei-kódex és a XVI. század közepéről való Batthyány-himnárium, a legrégebb protestáns graduál fennmaradását. A könyvtárnak páratlan értéke az 566 példány ősnymotatványa, a mintegy 180 kötet régi magyar könyve 10 unicummal, a bibliának 600 különféle kiadása, köztük olyanok, melyek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, és 765 kötet kézírata, melyek közül 273 darabnak a kora a mohácsi vész előtti időre esik. Ez az európai színvonalon álló könyvtár rendkívüli tudományos anyagával az alapító püspök műveltségét, ritka szép példányaival az áldozatos könyvszeretetet és díszes bőrkötéseivel, rokokó ízlésű aranyozással borított, vörös marokén könyvtábláival a XVIII. századi főpapi barokk könyvtárnak ma már könyvmúzeummá vált egyik legtipikusabb emlékét őrzi a magyar műveltség történetében.

A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár

Báró Bruckenthal Sámuel
1721—1803

A gyulafehérvári könyvtár az erdélyi püspökség 900 éves székhelyén arról is nevezetes, hogy a magyar muzeális eszmének a Nemzeti Múzeumot és az Akadémiát is megelőző, első alkotása hazánkban Erdély vezető szerepének képviselőjében. Vele egyidős a *br. Bruckenthal Sámuel* alapítása, aki az 1803-ban tett végrendeletében a XVIII. század második felében gyűjtött 15.972 kötet könyvét régiségeivel, képeivel és ásványaival egy Nagyszebenben létesítendő múzeum céljaira hagyta és fenntartásáról külön még 36.000 forint alapítványi tőkével gondoskodott. Ez az alapítás a múlt században az erdélyi szászországnak az Erdélyi Múzeumhoz hasonló hatalmas művelődési intézményét fejlesztette ki. A hátrányosabb politikai és földrajzi helyzet miatt ugyanezt a fejlődést nem tudta meg-

tenni a marosvásárhelyi Bibliotheca Telekiana, köznyelven Teleki-téka néven ismert nagyszerű alapítás, amely egykorú berendezésében s többé meg nem ismételt formában őrzi korának szellemét, minden fényét és dicsőségét. Ugyanannak a korszaknak a hatása alatt, amely gróf Batthyány Ignácot arra készítette, hogy hatalmas vagyont áldozzon egy felbecsülhetetlen értékű könyvtár létrehozására, *gr. Teleki Sámuel* udvari kancellár is, a világhírű magyar humanista költőnk, Janus Pannonius, műveinek tudós kiadója, egy életet szentelt és mintegy 80.000 forintot költött a tudományos érdeklődésének körébe eső 40.000 kötet könyvnek megszerzésére. Tanulókorától kezdve élete végéig, 65 esztendőn keresztül, páratlanul izzó lelkes szeretettel gyűjtögette könyveit s már 1799-ben hozzálátott, hogy hatalmas könyvállományának elhelyezésére egy ma is álló könyvesházat emeljen az akkori Szent Miklós-utcában. Kazinczy Ferenc 1816-ban Marosvásárhelyt jártában „az álmétkodástól összerázattatva“ bámulta meg a kancellár áldozatos tudományszeretetét. Ugyanezt az elragadtatást a mai szemlélő talán még fokozottabb mértékben átérzi, amikor a háromhajós bazilika formájára emlékeztető, öt pár oszlopon nyugvó, emeleti rendszerben épült és körülfutó galériákkal ellátott nagy termes könyvtárba belép. A falak és az oszlopok mellett álló sodronyfonatos ajtajú és üveges könyvszekrényekben szakok szerint elrendezve sorakoznak a díszes bársony- és bőrkötésekbe kötött történelmi, földrajzi, matematikai munkák sorozatai, a klasszikusok és ősnymtatványok szép példányai, a szentatyák és zsinatok iratai, a különféle európai és keleti nyelveken írt

teológiai, bölcséleti és irodalmi művek, a székely vármegyék tractáinak jegyzőkönyvei és a nagy alapító feleségének, gróf iktári Bethlen Zsuzsánnának, magyar könyvei, amelyek közt 240 régi becses emlék, ezeknek sorában 18 egyetlen példány mekedett meg irodalomtörténünk számára. Hogy a tudós kancellárnak mennyire szívén feködt szeretett bibliotekája, azt a könyvtárról a maga készítette és saját költségén négy nyomtatott kötetben közrebocsátott (1796—1819) katalógusával is bebizonyította. Ebben már ő 285 munkát ritkaságnak jelzett, köztük a Zweibrückenben szerzett Corvin-kódexet. Mint Batthyány Ignácnak és a tölük példát vevő Széchenyi

A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár

Ferencnek, neki is a nemzeti közműveltség érdeke lebegett szeme előtt: „pro litteris et artibus“, „muis patriis“, „litteris in patria augendis“ áldozott vagyont és fáradságot. Az 1800. október 10-én Váradolasziban kelt végrendeletében és az 1811. november 14-én Bécsben hozzáfűzött codicillusában kifejezett végakarata firól fira szálló hitbizománynak (Fidei Commissum) rendelte könyvkincsét s testamentumának végrehajtójául az erdélyi supremum ref. consistoriumot jelölte ki. Könyvmúzeummá merevedett mai formájában egyik legszebb, idegenektől is nyugodtan megbámulható magyar emléke marad mindig a felvilágosodás szellemében fogant enciklopedikus jellegű XVIII. századi főúri könyvtár-típusnak. Érdemei sorában arról az erkölcsi állományáról sem szabad megfeledkezni, amelyet a megszállás ideje alatt a Batthyaneummal együtt nyújtott az erdélyi magyarságnak a magyar művelődés szépségébe és erejébe vetett rendíthetetlen bizalmának fenntartásában és táplálásában.

E ragyogó emlékek nemcsak az erdélyi könyvkultúrának kimagasló tényezői, hanem az európai művelődés hasonló szellemű intézményeinek is méltó párjai. Velük kezdődik az újkori nagy magyar könyvtáralapítások sora. Még számba-

Gróf Teleki Sámuel
1739—1822

vételre és megvizsgálásra várnak az erdélyi főuraknak a XVIII. századból eredő magánkönyvtárai, amelyek jellegzetes nyomait viselik a művelődési áramlatoknak, ízlésirányzatoknak, szellemi kapcsolatok emlékeinek s gazdag adattárai a kutatásnak, hogy bennük az erdélyi magyar kultúra terjedelmét, mélységét és sokszínűségét megnézhessük és megláthassuk.

A káptalani, konventi, egyházi, iskolai, főpapi és főúri könyvtárak után a XIX. század egy új korszakot indít el. Ebben a társadalom és az állam céltudatos törekvéseivel találkozunk. Amaz az Erdélyi Múzeumot, ez a kolozsvári Egyetemi Könyvtárt hozza létre. A kettő együtt — tanulmányunknak ez az alább részletesebben kifejtett tulajdonképeni tárgya — jelentőségben és értékben az erdélyi könyvtárügynek legnagyobb eredménye. Mielőtt erre rátérnénk, még meg kell említenünk egypár újabb

keletű, kiemelkedőbb erdélyi könyvtárt. A század utolsó negyedéből való a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtára. Egyidős magával a Múzeummal. Alapítója özvegy *nagyajtai Cserey Jánosné* alsózaturscai Zathureczky Emília, aki az addig Imecsfalván őrzött minden gyűjteményét 1879. szeptember 15-én a székelyek összességének adományozta, Sepsiszentgyörgyöt jelölve ki megvalósítandó múzeumi gondolatának székhelyéül. Ennek a nemes elgondolású ajándéknak volt az egyik része a mai könyv-, kézirat és levéltár magja is, mely az alapítás napján 2983 művet, 923 apró nyomtatványt, 103 kéziratot és 1097 okiratot tartalmazott. Ez a gyűjtemény az elmúlt 62 esztendő alatt, az anyagi erők fogyatékosága miatt, jórészt a székelység megértő támogatásával növekedett tekintélyes nagyságra. Külön megemlítést érdemel *br. Apor Gáborné* gróf Pálffy Fidele neve, aki 1911-ben 4200 kötetet tartalmazó könyvtárát és mintegy 18.000 darabból álló levéltárát a Székely Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Legutóbb *Hóman Bálint* miniszter intézkedésére az Országos Közgyűjtemények Főfelügyelősége 7000 kötet könyvvel gyarapította a Székelyföldnek ezt a minden támogatást megérdemlő intézményét, amely ma 41.664 drb művet, — ebből 345 drb hungaricum, közöttük több egyetlen példánnyal — 15.000 apró nyomtatványt, 1064 drb kéziratot és 300.000 drb-nál

több okiratot őriz. Hasonlóképen az új élet útján halad a városi könyvtárak újjászervezése. Közülük a nagyváradin kívül főképen a marosvásárhelyi közművelődési ház pazarfényű palotájában közvetlenül a világháború előtt elhelyezett, modern felszerelésű könyvtárt kell kiemelnünk. Az erdélyi népkönyvtárügy terén a multban az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet (EMKE) szerzett kiváló érdemeket. Már 1885-ben külön népkönyvtári albizottságot alakított s Erdélyszerte egységes terv szerint egybeállított népkönyvtárakat szervezett. Hasonló működésükkel az EMKE példáját követték más kulturális egyesületek, így többek közt az Astra nevű román közművelődési egyesület, mely a világháború kezdetéig 429 népkönyvtárt állított fel 25.000 kötet könyvvel. E téren különösen sok teendője lesz közművelő-

*Nagyajtai Cserey Jánosné
alsózaturcsai Zathureczky Emília
1824—1905*

dési szerveinknek. 1912—13-ban a később Romániához csatolt területeken a használatban levő népkönyvtárak száma 1417 volt s ezek az akkori adatgyűjtések szerint igen élénk használatnak örvendtek. A magyar művelődésnek ez a sok gondnal, hozzáértéssel és áldozattal felépített szervezete, amely összesen 261.834 kötet könyvet tartott állandóan a legszélesebb néprétegek művelődési vágyának szolgálatában, csaknem teljesen összeomlott. A világháború székelyföldi pusztítása, a forradalom garázdálkodása, majd a román uralom féktelenkedése, mely hazafias cselekedetnek érezte a magyar könyv irtását és érvényesülésének goromba megláncolását, megdöbbsentő képet hagyott maga után : az 1929. évi adatgyűjtés Erdélyben már csak 179 régi népkönyvtárt talált, összesen 34.271 kötettel.

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum

2.

Az erdélyi könyvtárak gazdag csoportjából, amelyek gyűjteményeik életén keresztül a közműveltség fejlettségét is megvilágítják, messzi kiemelkedik a kolozsvári Egyetemi Könyvtár. Tudományos felszerelésével és korszerű berendezésével hazánk legnagyobb szabású intézményei közé tartozik. A mai állami Egyetemi Könyvtár hét évtizedes élete a Ferenc József-tudományegyetem alapításával kezdődik, de előzményei évszázadokra nyúlnak vissza. A korábbi törekvéseket és kapcsolatokat, — ezek egyúttal fényt vetnek Erdély magasabb művelődésére a XVI—XIX. században — alább próbáljuk meg elsőízben kifejteni és összefoglalni.

Röviden utalnunk kell e könyv egy másik fejezetében részletesen ismertetett Báthory-egyetemre, amely Báthory István és Possevino buzgólkodására Kolozsvárt a Farkas-utcában 1581-ben kezdte meg működését bölcséleti és teológiai fakultással s akadémiai fokozatok megadhatásának jogával. Aki ismeri a jezsuiták tanítói működését, az tudja, hogy minden ilyen intézményüket korszerű és gazdagon felszerelt tudományos könyvanyaggal alapozták meg. Így történt Erdély első egyetemének a megalapításakor is. A Báthory István fejedelem hívására 1579. október 1-én a kolozsmonostori bencés apátság szerzetházában megjelent jezsuiták minden bizonnyal birtokukba vették a konventnek — az előbbi fejezet elején már említett — gazdag könyvtárát. Ezzel azonban nem érték be, hanem csodálatos anyagi áldozatokat hoztak, hogy egyetemüket rangjához méltó könyvtárral lássák el. A Báthory-egyetemnek a XVII. század második negyedéből

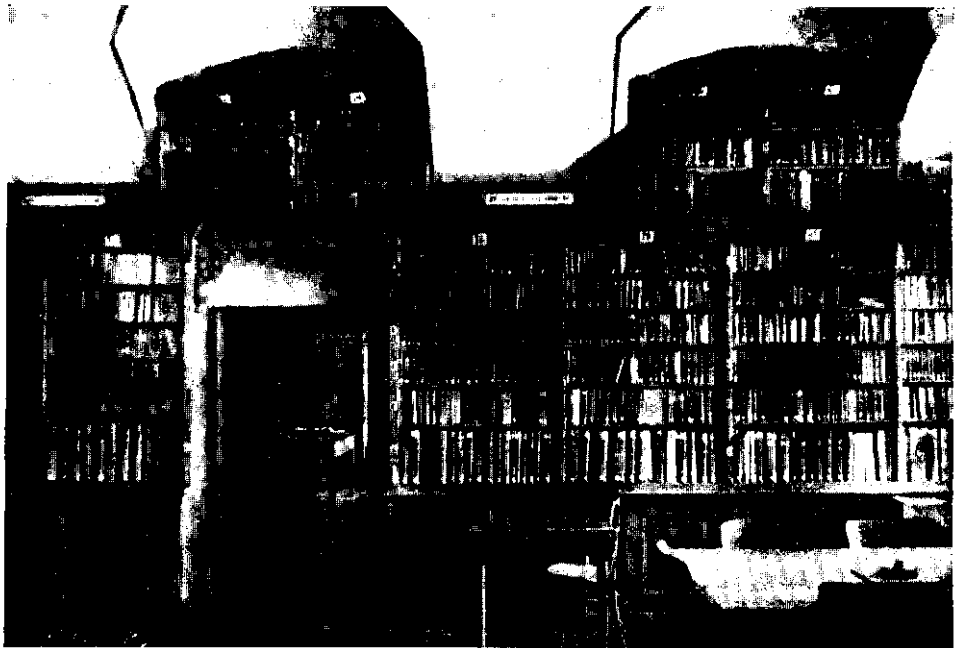
fennmaradt szaklajstroma az akkori időben is ritkaságszámba menő, hatalmas egyetemi könyvtárról tanuskodik. Csak a kéziratok száma 916 darabot tett ki, a nyomtatványok csoportjában pedig — ezek között 343 ősnymtatvány szerepel s a többi, 41 munka kivételével, az 1500—1550-es évekből való — 1755 kötetet, a kéziratokkal együtt 2671 művet sorol fel a katalógus.

Ez a XVI. század két utolsó évtizedében összegyűjtött s az akkori viszonyok között európai rangú könyvtár áldozatául esett a valláspolitikai torzszalkodásoknak. Báthory Zsigmond fejedelem ismételt lemondásai következtében a jezsuiták többször megzavart működését Básta György császári tábornok, Erdély katonai kormányzója, igyekezett biztosítani azzal, hogy megerősítette őket az egyetem fenntartására is szolgáló javaikban. Székely Mózes azonban, az új nemzeti fejedelem, 1603. június 9-én a németeket kiűzte Kolozsvár falai közül, s ekkor történt az a sajnálatos esemény, hogy a többségben levő unitárius nép gyűlölete elemi erővel fordult a jezsuiták ellen. Bzenszky Rudolf atyának közel egykorú leírásából és a vatikáni levéltár adataiból tudjuk, hogy a dühöngő tömeg földig rombolta a jezsuiták kolostorát, szemináriumát, feldúlta iskoláját, templomát és teljesen elpusztította könyvtárát: a díszes köteteket tűzre hányta, kútba dobta, fejszével széjjelhasogatta és széthordta. Többek között itt pusztult el Szamosközi István Corvin-kódexe is, amely éppen kölcsön volt a tudós Marietti Antal páternál. Ez lett a szomorú vége a Báthory-egyetem könyvtárának. Bár töredékeiben sem létezik, fennmaradt katalógusa kielégítő fogalmat nyújt az első erdélyi egyetemi könyvtár méreteiről és a tudomány minden ágára kiterjedő magas színvonaláról.

Megszakított működését a jezsuita rend kolozsvári kollégiuma újból csak a XVII. század végén vehette föl, de addig is szorgalmasan gyűjtögette a könyveket a kolozsmonostori rendház bibliotekájába. Kétségtelen bizonyítékaink vannak erre az egykori jezsuita anyagot épen őrző mai kolozsvári Lyceum-könyvtárban, ahol az 1600-as évek elejétől a század végéig a beszerzés pontos évszámával megjelölt könyvek számszámra sorakoznak egymás mellett. Míg a protestáns intézetek könyvtárai főképen a tanulóifjúságra voltak tekintettel s a hálás közelállók ajándékaiból gyarapodtak, a jezsuita könyvtárak elsősorban tudományos célokat követtek és jókora összegeket áldoztak tervszerű gyarapításukra. Az egyik fennmaradt napló szerint a kolozsvári jezsuita rendház az 1701-től 1723-ig terjedő 22 esztendő alatt 74 drb könyvet és 10 könyvgyűjteményt vásárolt meg, több mint 600 forinton, ami az akkori könyvvásárlási viszonyokhoz mérten igen tekintélyes gyarapítást jelent. 1773-ig a kolozsvári jezsuiták, nagyrészt vásárlásból rendszeres beszerzéssel, több mint 6000 kötetből és 4000 műből álló könyvtárt szerveztek. A maga idejében ez volt Erdély legnagyobb könyvtára, egyetemi rangú tudományos intézet szolgálatában.

Ez a tekintélyes mennyiségű és értékű könyvanyag, melyet a jezsuiták kolozsvári működésük második időszakában (1698—1773) szereztek, az 1787-ből fennmaradt katalógus adatai szerint ma is szinte hiánytalanul megvan a kolozs-

vári Lyceum-könyvtárban. Ez annak köszönhető, hogy Mária Terézia a restaurációs törekvések szolgálatában a kolozsvári kollégiumnak továbbra is magasabb rendeltetést szánt. Tudvalevő, hogy a rendek feloszlata után a tudomány jelentékeny károsodására Magyarországon 134 kolostor igen értékes könyvanyaga került elherdálásra. A kolozsvári jezsuita rend könyvtára azonban kivétel maradt, mivel az 1775. február 16-i 162. számú cs. k. rendelet úgy intézkedett, hogy a feloszlott jezsuita rend erdélyi könyvtárainak jogtudományi, bölcséleti, casuisticai és más tudományos könyvei a kolozsvári egyetemi könyvtár gazdagítására fordítottassanak. Ugyanakkor az 1767-ben felállított Katolikus Kommissió, mely az 1773. október 26-án megszüntetett kolozsvári jezsuita kollégium könyvtárát az erdélyi kat. tanulmányi alap részére átvette, 1777. január 30-án felszólította *P. Biró Istvánt*, az utolsó jezsuita könyvtárost, hogy a jezsuita leltár alapján a kölcsönzött könyvekkel együtt adja át a könyvtárt az egyetem igazgatásával megbízott gr. Bánffy Györgynek, Kolozsmegye főispánjának. Miután ez megtörtént, a kir. igazgató a könyvtár további gondozását Pállya István piarista atyára, az egyetem rektorára (Rectori Universitatis) bízta. Ezzel egyidőben Bánffy György lépéseket tett az udvarnál, hogy a két bécsi jezsuita könyvtár közül az egyiket a kolozsvári egyetem részére megszerezze. Azt is iparkodott elérni, hogy a gr. Apor István által hagyományozott 2000 frt tőkének évi kamatja, mint a jezsuita időben, továbbra is a kolozsvári egyetemi könyvtár fejlesztését szolgálja. Egyik sem sikerült. *Pállya István* rektor azonban, mint az 1778—79.

A kolozsvári róm. kat. gimnázium könyvtára. A régi Lyceum-könyvtár

tanévet megnyitó beszédéből értesülünk, 1778-ban Mária Teréziánál ki-
eszközölte, hogy az erdélyi
kat. tanulmányi alapa
szállt jezsuita könyvtár
nyilvános jelleggel az egye-
tem mellé szerveztessék.
Erdély második egyetemi
könyvtárát az 1779. március
4-én Bécsből érkezett
királyi rendelet alapította
meg azzal az engedéllyel,
hogy az újonnan szervezett
jezsuita könyvtár, mint a
működő egyetem könyv-
tára, 1779. április 1-től a
közhasználatra megnyittas-
sék. Egyúttal felszólította
a Kat. Bizottmányt, hogy
a könyvtárőr javadalmazá-
sára legfelsőbb jóváhagyás
végett tegyen javaslatot.
Bécsset annyira érdekelte a
kolozsvári egyetemi könyv-
tár, hogy 1779. augusztus
11-én sürgős választ kért,
vajjon a könyvtár a nyilván-
osság számára teljesíti-e
feladatát. Pállya István rektor
erre 1779. szeptember
15-én jelentette, hogy a könyvtár
nyilvános jelleggel már harmadik
hónapja a köz-
használatot szolgálja.

A kolozsvári Lyceum-könyvtár

A Mária Teréziától újjászervezt s a piarista atyák vezetésére bízott négy-
fakultásos egyetem tudvalevőleg rövid ideig működött, mivel II. József az egye-
temet Lyceum Academicum-má alakította át. Ebben a szervezetben csak a jogi
kar maradt meg s egy orvos-sebészeti intézet nyújtott módot felsőbb tanulmányok
elvégzésére. A könyvtár most már ezeknek a szolgálatára rendelve, Lyceum-
könyvtár néven tovább is megtartotta nyilvános és „főtanodai“ jellegét. I. Ferenc
az 1828. évi 5515. számú rendeletével évi 300 forintot utalványozott a könyvtár
fejlesztésére azzal a rendeltetéssel, hogy abból a felsőbb tanulmányok támoga-
tására 100 frton jogi, 100 frton bölcséleti és 100 frton medicei könyvek vásárol-
tassanak. Így tartott ez az 1848—49. tanév végéig, amikor a jogakadémia meg-
szűnt, amely újból csak 1863-ban vette fel működését. Az orvos-sebészeti intézet

*A kolozsvári Lyceum-könyvtár
Raktárrészlet*

a főkörmányszék intézkedéséből tudományos szakkönyvek beszerzésére egészen 1872-ig megkapta az erdélyi kat. tanulmányi alaptól az évi 100 (később 105) frt átalányt, annak ismételt hangsúlyozásával, hogy ezek a könyvek a Lyceum-könyvtár kétségtelen tulajdonát teszik. Az orvos-sebészeti intézet a könyvtár használatát és gondoskodását azzal viszonyozta, hogy az egyetem megnyitásáig egy öl tűzifával járult hozzá a Lyceum-könyvtár olvasótermének a fűtéséhez. Az egyetem megalapításáig tehát a Lyceum-könyvtár az akkori csonka egyetem, a jogakadémiát és az orvos-sebészeti intézetet magában foglaló Lyceum Academicum hivatalos könyvtára volt.

Hivatalos és nyilvános jellegét könyvtár-történeti szempontból is nevezetes több intézkedés tanúsítja. Az 1828. évi 4546. számú királyi rendelet utasította mind a magyar-

országi, mind az erdélyrészi könyvnyomdákat, hogy összes nyomtatványaik egy-egy példányát küldjék meg a Lyceum-könyvtárnak. Ezt a köteles példányrendszert, melyet később kelt rendeletek néhányszor még megismételtek, egyes nyomdák részéről a Lyceum-könyvtár a világháború végéig élvezte. Az is nyilvános közkönyvtár jellege mellett vall, hogy az *Aranka György*-féle Erdélyi Nyelvművelő és Kéziratkiadó Társaság diplomáit, kéziratait, könyveit és egyéb iratait (334 könyvet és 22 csomó kéziratot) a kir. kormányzék az 1827. évi június 25-i tanácsülésének határozatából a Lyceum-könyvtárban helyeztette letétbe. Amikor pedig az államkincstár királyi jóváhagyással 1855 június 11-én 4500 forinton megvásárolta *mildenbergi Benigni József*nek, az erdélyi katonai főparancsnokság titkáranak, hátrahagyott könyvgyűjteményét, a bécsi közokt. minisztérium utasítására a Nagyszebenben székelő gubernium 1855. november 17-én úgy intézkedett, hogy a 6838 kötetből álló gyűjtemény az országos könyvtárként kezelt nyilvános jellegű kolozsvári Lyceum-könyvtárnak (der öffentlichen als Landesbibliothek behandelten Lycealbibliothek zu Klausenburg) adassék át a kincstár tulajdonjogának fenntartásával (mit Vorbehalt der aerarischen Eigenschaft).

Ezt a nagyrészt jogi, történelmi, orvosi és katonai művekből álló, latin és német nyelvű Benigni-féle könyvtárt aztán két évtizedig a Lyceum-könyvtár

kezelte, rendezte, katalogizálta és bocsátotta rendelkezésére a jogakadémia és az orvos-sebészeti intézet tanárainak, akik egyedül élvezték a könyvtár használatának korlátlan kiváltságát. Amikor aztán az 1872-ben alapított egyetem könyvtárának szervezése megkezdődött, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak 1873. február 22-én 4269. sz. alatt kelt legelső rendelkezése köszönetet mondott az erdélyi róm. kat. id. Bizottmánynak a Benigni-féle könyvtár gondos megőrzéséért s Ferenc József királynak 1873. február 14-én kelt hozzájárulására hivatkozva, a gyűjtemény átszolgáltatását kérte az Egyetemi Könyvtár részére. Ez meg is történt 1874. augusztus 20-án: ezen a napon vette át a Benigni-féle könyvgyűjteményt Szabó Károly „a kolozsvári m. kir. egyetem könyvtára részére minden legkisebb hiány nélkül“. Ugyanakkor az erdélyi róm. kat. Státus igazgatótanácsa és a minisztérium között tárgyalás indult meg abban az irányban, hogy a Lyceum-könyvtárnak hosszú évtizedeken át vásárolt orvostudományi könyvei az Egyetemi Könyvtárnak engedessenek át. E tárgyalások befejezése után az erdélyi püspök, tekintettel arra, hogy a Benigni-féle gyűjtemény elvitelével és az orvos-sebészeti intézetnek az egyetem orvostudományi karába való beolvasásával a könyvtár kapcsolata az állammal véget ért, 1873. június 25-én 1786 sz. a. megszüntette az egyetem tanárainak a Lyceum-könyvtár használatára vonatkozó kivételezett előjogait.

A Lyceum-könyvtár tehát három és félszázados multjában háromszor töltötte be az egyetemi könyvtár szerepét: a Báthory-egyetem korában (1581—1603), a Mária Teréziától újjáalakított egyetem és a II. Józseftől megcsonkított Lyceum Academicum szervezetében (1775—1872) és végül a román megszállás idejében (1918—1940), amikor a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság magyar művelődésének támogatására s az egyetemi könyvtárból kirekesztett magyar tudományosság közvetítésére rendezkedett be ismét nyilvános működéssel. Nyilvános jellege a budapesti egyetemi könyvtáréval majdnem egyidős s a mult század első harmadában ő volt Erdély egyetlen hivatalos közkönyvtára kötelese példány-rendszerrel, a magasabb műveltség szolgálatára kötelezett évi dotációval és állami ellenőrzéssel. A tanulmányi alap hatalmas összegeket áldozott a könyvtár egyetemi és főtanodai színvonala érdekében. Történeti jelentőségű feladatot teljesített: multjában évszázados előzményei találhatók meg a mai Egyetemi Könyvtárnak, amely közvetlenül belőle fejlődött ki.

A XVIII. században és a mult század elején egészen 1823-ig ugyanabban a régi jezsuita kollégiumban, a későbbi guberniális palota földszintjének ugyanazon helyiségeiben volt elhelyezve, ahol a mai Egyetemi Könyvtár az életét megkezdte. Ezekről a kapcsolatoktól eltekintve is, a Lyceum-könyvtár 60.000 kötetével, 95 ősnymtatványával, 129 régi magyar könyvével, köztük 18 egyetlen példánnyal, 467 kötet kéziratával és gazdag multjával ma is Erdély egyik leg-számottevőbb könyvtára.

Az akadémiai eszme és a múzeumi gondolat Erdélyben a XVIII. század közepe óta állandóan felszínen volt s valahányszor fölmerült, mindig kapcsolatba került egy nagy nemzeti könyvtár alapításának a tervével. Már *Bod Péter* magyarigeni lelkész, a Magyar Athenas írója, aki maga is szenvedélyes könyvgyűjtő volt, 1760-ban hangoztatta egy erdélyi könyvtárra támaszkodó tudós társaság alapításának sürgős szükségét. *Batthyány Ignác* erdélyi püspök nemcsak könyvtárt alapított, hanem 1785-ben akadémiai tervezetet is készített s a kettőt szerves összefüggésben gondolta el. Az 1791-i erdélyi országgyűlés már határozottan felvetette a múzeumi gondolatot a könyvgyűjtemény tervének hangsúlyozásával. Az ennek nyomán életre kelt *Aranka György*-féle kéziratkiadó társaság könyvés oklevél-gyűjtését s ebből egy nagyméretű könyvtár kialakulását zavaros politikai viszonyok között hatósági rendelkezések állították meg. *Bölöni Farkas Sándor* az 1829-ben kidolgozott vázlatos tervezetében egy Kolozsvárt alapítandó olyan múzeumról ábrándozott, amely főképpen egy nyilvános jellegű könyvtárral szolgált volna a közművelődést. A szép elgondolások az 1841/43-i erdélyi országgyűlés lelkes hangulatában hatalmas lépést tettek a megvalósulás felé. *Gr. Kemény József* írásba foglalta azt az 1842. június 21-én az országgyűlés 76. orsz. ülésén fel is olvasott ajánlatát, hogy 15.000 kötetet meghaladó könyvtárát és több ezer kéziratból meg oklevélből álló gyűjteményét a felállítandó erdélyi országos múzeumnak ajándékozza. Ugyanezt a szándékot *gr. Kemény Sámuel* ásványgyűjteményének felajánlásával egészítette ki. *Kemény grófok* már előbb, 1841. február 24-én átírtak Küküllő- és Kolozs megye rendeihez, szándékuk támogatását kérve. Kérelmükre az illető vármegyék követi utasításokba foglalták a létesítendő múzeum pártfogását. *Gr. Gyulay Lajos* ásványgyűjteményét, *Kolozsvári Pál* dobokamegyei szolgabíró pedig a *Kemény grófokhoz* intézett 1842. június 7-én kelt levelében atyja könyvtárát ajánlotta fel az alapítandó múzeum céljára. Az országgyűlés további ülésein újabb adományokat jelentettek be, így a 96. ülésen *gr. Teleki József* kir. főkormányzó többszáz ritka és becses darabból álló editio princeps-et és ősnymtatványokat tartalmazó könyvtárát ajánlotta fel az erdélyi múzeum részére s ezenkívül még 3000 pengő forintot vállalt a könyvtár magyar nyelvű s magyar vonatkozású gyűjteményeinek gyarapítására. Ugyanezen az ülésen még *Degenfeld Ottó, Imre és Pál grófok* tettek nyilatkozatot könyvtáraik átengedéséről.

Tudvalevő, hogy az országgyűlés törvénybe is foglalta az erdélyi nemzeti múzeum felállítását, de bizonyos okokból a törvény szentesítetlenül maradt. *Gr. Kemény József* azonban adott szavához híven végrendeletében is úgy intézkedett, hogy gyűjteménye a felállítandó erdélyi múzeum tulajdona legyen. Halála után a hagyatékot hivatalosan leltárba vették s az erdélyi múzeum felállításáig Gerendenen őrizték. Éppen a *Kemény-féle* gyűjtemény sorsa készítette

gr. Mikó Imrét az 50-es évek közepén gyors és erélyes lépésekre a múzeum tényleges felállítása s melléje egy megfelelő társadalmi szervezet alakítása érdekében. Örökre emlékezetes marad a Kolozsvári Közlöny 1856. évfolyamának „Erdélyi Múzeum“ című mellékletében megjelent cikksorozata, amelyben a gr. Teleki József akadémiai elnöktől megvásárolt kolozsvári Külsőszén-utcai telkes házát, amely 15 szobából állott, az 1841/43. évi országgyűléstől elhatározott múzeumnak ajánlotta fel azzal a kijelentéssel, „hogy az Erdélyi Múzeumi ajánlatok az ezennel általam felajánlott épületekbe, e cikkem megjelenése után, bármelyik órában bészállíthatassanak, én onnat azonnal ki fogván mindenestől költözni“.

Az Erdély közakaratóból létrejött Erdélyi Múzeum megalapításakor s a mögéje szervezett Erdélyi Múzeum-Egylet megalakulásakor mindjárt könyvtára bizonyult leggazdagabbnak, azonnal működésbe állíthatónak. Az 1859. november 24-i alakító közgyűlés öt fejezetre tagolt 50 §-ban adott utasítást az Erdélyi Múzeum könyvtárnoka számára és másnap, november 25-én, 208 szavazattal (293-ból) *Szabó Károlyt*, a nagykőrösi református főiskola tanárát, választotta meg a múzeum első könyvtárnokának. A művelődés érdekének harcos elszánt-sággal diadalra juttatása s a határozottság, mely nem hátrált meg a pillanatnyi hiányok és nehézségek előtt, nem utolsó sorban a könyvtárnok személyének szerencsés megválasztása az Erdélyi Múzeum legjelentősebb és legvirágzóbb gyűjteményét indította el a fejlődés útján.

Szabó Károly, akit az Erdélyi Múzeum-Egylet évi 1000 forint fizetéssel és 350 frt szálláspénzzel díjazott, állását csak 1860. május 1-én foglalta el. Addig a könyvtárt Mike Sándor levéltáros gondozta, ki már az Egyesület formaszabályozásának előtti, 1857. augusztus 26-án, az intézőbizottság megbízásából a könyvtár alapját tevő gr. Kemény József-féle gazdag hagyatékot Gerendről 36 szekéren szállította be Kolozsvárra. A könyvtárt gr. Bethlen Sándor Bel-Farkas-utcai házában (a mai gr. Nemes-féle ház) udvari földszintjén helyezték el, a nemes házigazda önzetlenségéből természetesen díjtalanul. A gubernium régi épületéből a kéziratárt is 1863. decemberében ide helyezték át. Szabó Károly mindössze egy munkatárssal, 1863-ig Török Ferencsel, azután Böhm Mihály segítségével rögtön hozzálátott a Kemény grófok gerendi és kolozsvári könyvtárának, valamint a többi adományoknak a feldolgozásához. A Toldy Ferenc-féle akadémiai szabályzathoz igazodó könyvtári utasítás kívánságához képest három lajstrom (helyi, ABC és duplum katalógus) készült. A munka elvégzése után kitűnt, hogy az Erdélyi Múzeum könyvtára 20.483 kötettel alakult meg. Az előbb 51, később 95 szekrényben elhelyezett könyvtár ebben az időben egy nagy teremből és három kisebb szobából állott. 1860. július 15-én az olvasószoba is megnyílt. Ezzel a könyvtár megkezdte nyilvános működését. Az olvasószoba, amelyet *Ágotha János* ajándékából Vörösmarty Mihály és *Mikó Imre* ajándékából Debreczeni Márton olajfestésű arcképe díszített, egyúttal a könyvtárnoknak és a közönség kiszolgálásával elfoglalt segédjének is a dolgozó-

Az Erdélyi Múzeum egyik levéltári terme az Egyetemi Könyvtárban

helye volt. Az olvasóterem használatára és a külső kölcsönzésre 12 pontban összeállított első szabályzatot még 1860-ban *Gyulai Pál* és *Finály Henrik* készítette el.

A múzeumi könyvtár, mint a fenti adatokból látható, szinte már az alapítás pillanatában készen állott a nemzeti művelődés szolgálatára. Az előkészítő bizottság nagyszerű munkát végzett a Múzeum-Egylet alakuló közgyűlésén megalapított könyvtár keretének, teljes szervezetének, szabályzatának, elhelyezésének, gondozásának, kezelésének, dologi és személyi ügyeinek elintézésével és teljes elrendezésével. A kezdetet, a legszebb magyar társadalmi könyvtár-alapítást, mindenre kiterjedő figyelem és eszményi lelkesedés folytatta. Az erdélyi magyar társadalom tudományszeretete, évszázados művelődési vágya hozta létre a múzeumi könyvtárt, életét továbbra is dédelgető szeretet vette körül és önzetlen áldozatkészség kísérte. Az erdélyiek, főurak és közrendűek, gazdagok és szegények saját intézményüknek tekintették s elhalmozták ajándékaikkal. Az erdélyi közönség kitűnő bizonyítékát adta a múzeumi eszme iránti fogékonyságának. A könyvtár történetének van olyan időszaka, amikor a társadalom négyszerannyi értékkel és mennyiséggel gyarapította, mint amennyit maga az Egyesület áldozni tudott fejlesztésére. Multjának egész folyamán nagyobb és kisebb adományokat, teljes és nagy gyűjteményeket, régi és újabb keletű magán- és társulati könyvtárakat az erdélyiek szinte kötelességből, a nemzeti mult megbecsüléséből ajánlottak fel a múzeumi könyvtárnak. Ennek köszönhető, hogy az úgyszólván semmiből keletkezett könyvtár egynéhány évtized alatt

országos helyzetet vívott ki magának. Elsősorban Szabó Károly elévülhetetlen érdeme, hogy ez a hagyomány kialakult és a könyvtár fejlődése helyes irányt vett. Fáradságot és áldozatot nem ismerve, bejárta Erdélyt, fölkereste az iskolai és kolostori könyvtárakat, a főúri kastélyokat, a régi nemesi kúriákat, az egyszerű házak padlásait és kamaráit s figyelme mindenütt főképpen a múzeumi anyagra irányult. Alig volt nyilvános- vagy magánkönyvtár, melyet fel nem kutatott volna azzal a céllal, hogy pénzbeli értékkel fel nem mérhető kincseket tereljen a múzeumba, nem azért, hogy az Erdélyi Múzeum büszkélkedjék velük, hanem azért, hogy a mult veszendő értékeit megmentse. Nyomatványokon kívül kéziratokat és okleveleket is gyűjtött s érdeklődése kiterjedt az erdélyi és a magyar szellem minden könyvtári emlékére, nagyszerűen kihasználva a 70-es évek pénzügyi válságában a családi relikviák megmozdulását és új elhelyezkedését. Szabó Károlynak köszönhető, — benne igazán a gyűjtő könyvtárnok típusát kell emlékeztünkben tartanunk — hogy nemzeti műveltségünk igen becses emlékeit múzeumi megőrzésre kiragadta az elkallódás és a pusztulás megsemmisítő örvényéből. Így fejlődött a múzeumi könyvtár közművelődési jellege mellett olyan erdélyi magyar nemzeti gyűjteménnyé, amilyent az alapítók legszebb álmaikban elképzelték s amelynek párját sem pénzzel, sem a legbuzgóbb utánjárással összehozni még egyszer nem lehetne.

A múzeum célját a múzeum-egyleti alapszabály 3. §-a a honismeretre vonatkozó tárgyak összegyűjtésében és tudományos feldolgozásában jelölte meg. Ennélfogva a könyvtárnak idők folyamán hármas feladata alakult ki: 1. teljes gyűjteményére törekedett a transilvanikáknak, az erdélyi művelődéstörténet és irodalom könyvtári emlékeinek; 2. lehető teljességben igyekezett megszerezni a nemzeti tudományok műveléséhez szükséges anyagkészletet, és 3. támogatta a Múzeum-Egylet tudományos törekvéseit mindazon segédeszközök egybegyűjtésével, melyek az egyes gyűjteményeket képessé tették szaktudományuk művelésére, anyaguk meghatározására és tudományos rendszerbe foglalásuk elvégezhetőjére. Nyolcvanéves multjában a teljesség megközelítésével mindezt megvalósította, így a művelődési dokumentumok hatalmas mennyiségét halmozta fel annak bizonyítására, hogy Erdélyben mindig a magyar faj uralkodott, kultúráját a magyar szellemiség építette fel s ennek a népnek van ereje és felkészültsége, hogy vállalt feladatát európai színvonalon tovább is sikerrel végezze. Így lett a múzeumi könyvtár élő tanuja a multnak, erőforrása a jövőnek, ébrcsőtője a hazafias lelkesedésnek és tárháza a kegyeletnek.

A múzeumi könyvtár, amely 1860-ban mintegy 20.000 kötettel kezdte meg működését, az 1939. december 31-i kimutatás szerint 182.615 kötetre szaporodott, bár az utolsó húsz esztendő teljesen kiesett gyűjtőtevékenységéből. Ebben a hatalmas mennyiségben 86 ősnymtatvány, 1976 régi magyar könyv, 14.162 folyóirat és 9.825 hírlap képviseli azokat a különleges értékeket, melyek az országos gyűjtemények sorában is előkelő helyet jelölnek ki számára. Gyarapodását a múzeum-egyleti rendszeres évi átalányon és az ajándékokon kívül az is elő-

mozdította, hogy az 1871. május 17-én kelt 1498. I. m. e. sz. igazságügyi és belügy-miniszteri rendelet kötelespéldánnyal látta el, s bár ezt az 1897. évi XLI. t.-c. elvette tőle, a közokt. minisztérium intézkedése 1900 óta az erdélyrészi főügyészségek területén gyűjtött sajtóügyi kötelespéldányokat a maguk teljességében, valamint a budapesti főügyészség hatáskörében működő nyomdák termékeit kiválogatás alapján a múzeumi könyvtár növelésére és megőrzésére rendelte.

Végül említetlenül nem maradhat, hogy gazdag anyagával a múzeumi könyvtár ébresztette fel Szabó Károly érdeklődését irodalmunk összegyűjtetlen régi magyar könyvei iránt. Alighogy működését megkezdte, mindjárt hozzáfogott a régi magyar könyvek kiválogatásához, rendszerezéséhez, katalogizálásához. Cédula-katalógusa, melyet a múzeumi könyvtár hungaricumairól felvett s amelyet börendjében állandóan magával hordozott, akármerre utazott, volt az alapja bibliográfiájának. Már a 60-as években közölni kezdte a múzeumi Évkönyvekben a könyvtár birtokában levő XVI. és XVII. századi régi magyar könyvek bibliográfiai leírását. Ezek a felvételek érlelték meg lelkében a később elkészült háromkötetes Régi Magyar Könyvtár (1879—1898) gondolatát, a magyar bibliográfiai irodalom alapvető hatalmas művét. Szabó Károly harminc évig állott a könyvtár élén, a Múzeumnak mindig büszkesége marad halhatatlan könyvtárosának emléke. A múzeumi könyvtárban készült Régi Magyar Könyvtár fénye és csillogása elsősorban a könyvtárra vetődik vissza.

4.

A múzeumi könyvtár csak tizenkét esztendeig (1860—1872) élt önálló életet. A megszervezés, az elindulás, az iránykeresés ideje ez. Amikor fölserdült, frigyre lépett az Egyetemi Könyvtárral. Ettől kezdve sorsuk, küzdelmük egybekapcsolódik, történetük párhuzamosan, majd teljesen egybeforrva halad.

A tudományegyetem felállításáról és szervezéséről intézkedő 1872. XIX. t.-c. egyúttal az Egyetemi Könyvtár alapító-levelének is tekinthető. Az első és legsürgősebb teendők közé tartozott az egyetem mellé egy megfelelő könyvtár megszervezése. Kétségtelen, hogy egyrészt Kolozsvár egyetemi multja, másrészt az egyévtizedes működésével is országos figyelmet keltett Erdélyi Múzeum szerezte meg az ország második egyetemét Kolozsvárnak, ahol fejlett szellemi környezetben gazdag segédeszközök kínáltak a tudomány művelésére. Már az egyetem megalapítása előtt br. Eötvös József megindította a tárgyalást a Múzeum-Egylettel, s ennek során kialakultak a szempontok a két intézmény viszonyának rendezésére. A tárgyalások simán és gyorsan folytak, mert a Múzeum-Egylet is érezte, hogy működése nagyszabású teret és jelentőséget fog nyerni az egyetem keretében. Az ötven esztendőre kötött szerződést, amely pontosan és — mint az utóbbi húsz esztendő eseményei megmutatták — bölcsen határozta meg az Egyetem és a Múzeum szervezeti kapcsolatát, Eötvös József közbejött halála miatt utóda, Pauler Tivadar közoktatásügyi miniszter, 1872.

augusztus 2-án írta alá s az Erdélyi Múzeum-Egyetel közgyűlése még ugyanazon év augusztus 29-én hozzájárulásával életbe léptette.

1872. augusztus 29-én vált tehát a múzeumi könyvtár az Egyetemi Könyvtár szerves részévé. Megnyitásával Erdély évszázados vágya teljesedett be: megvalósult az erdélyi egyetem és a nagy könyvtár, a tudományos munka otthona és a közművelődés műhelye. A szerződés kimondotta az új egyetemi és a múzeumi könyvtár egyesítését, s ezzel a két könyvtár, anyaguk tulajdonjogának fenntartásával, nyilvános közkönyvtárrá forrott össze. Az egyesített könyvtár kezdetben, mikor még a múzeumi rész volt túlsúlyban, az Egyetem részéről is megbízott múzeumőr igazgatása alatt állott. Idővel az Egyetemi Könyvtár túlnötte a múzeumot s ekkor az 1895. május 17-én életbe lépett új szerződés értelmében mindkét könyvtár az állami igazgató gondozása alá került a Múzeum felügyeleti jogának gyakorlásával. Az egyesítés kezdetben csak az együttes elhelyezésben, nem a szerves, hanem a mechanikus egymásmellettségben, a kettősség következetes kidomborításában és a közös igazgatásban nyilvánult meg a legújabb elrendezésig, amikor a külön való felállítás helyébe az elegyítés és a tulajdonjogi nyilvántartás lépett. A két könyvtár együttes története nem egyéb, mint a szerződésben kimondott elv gyakorlati megvalósításának keresése a két fél jogainak biztosítására, a két könyvtár életének és munkásságának intézményes szabályozására.

Az 1872. év őszén megnyílt egyetemnek a Múzeum-Egyetellel kötött szerződés a múzeumi könyvtárban, amelynek állománya akkor 30.408 kötet volt, egy teljesen kész könyvtárt bocsátott rendelkezésére. Maga az Egyetemi Könyvtár kezdetben csak névleg volt meg azokban a gyűjteményekben, melyeket részére kijelöltek. Tulajdonjogot nyert a Lyceum-könyvtárban őrzött Benigni-hagyatékra (6839 kötet) és a régi jogakadémia könyveire (1639 kötet), továbbá az orvossebészeti intézet még ki nem derített mennyiségű könyvtárára és a főkormánysszék levéltárának 3085 kötet könyvajándékára. Az Egyetemi Könyvtárnak ezt az alaprétegét már az első évben új könyvekkel (1348) szaporította az évi 5000 forint dotáció. A tulajdonjogilag biztosított könyvgyűjtemények azonban alkalmas helyiség hiánya miatt különböző helyeken voltak szétszórva, így használaton kívül állottak. Az egyetem tanárai és hallgatói egyelőre tehát a Bethlen-házban levő múzeumi könyvtárt és a Lyceum-könyvtárt látogatták. Az ideiglenesen elhelyezett egyetem és az Egyetemi Könyvtár részére a Farkas-utcában, a mai egyetem helyén állott kétemeletes ódon és részben rozoga, egykori jezsuita kollégium volt kiszemelve, amely 1829-ben a tanulmányi alap birtokából került az ország tulajdonába. Ez az épület az egyetem megnyitása idejében még a gubernium és a királyi bizottság székhelyéül szolgált. Két esztendőbe telt, míg a főkormánysszéki levéltár Budapestre költözött s a megürült helyiségekbe, a hatalmas épületnek a keskeny Király-utcára néző, ötablakos földszintjére a múzeumi könyvtár a Bethlen-házból átköltözködhetett s az Egyetemi Könyvtár raktárilag kezelt gyűjteményei is ugyanott 1874. szeptember havában néhány évtizedre berendezkedhettek. Az egyetem harmadik tanévére buzgó munkával

egyesített és felállított könyvtár két hivatalos (igazgatói és katalógus) szobából, egy 40 látogató részére berendezett olvasóteremből és egy tágas, világos folyosóból állott. Itt később csak annyi változás történt, hogy a könyvtári helyiségekkel összefüggő egyik szobát, mely a természettani intézet műhelyül szolgált, 1885-ben a könyvtárnak engedték át további gyarapodásának megkönnyítésére. A bútorzat jórészt a gubernium felszereléséből került ki, az egyetemi szekrényeket a régi múzeumi szekrények mintájára B. Bak Lajos asztalos készítette. Az olvasótermet is új asztalokkal szerelték fel s mellettük esti világításul kezdetben gyertyát, később petróleumot használtak. Egyetlen fényűzése az igazgatói szobában álló kényelmetlen viaszosvásznon kis kanapé volt. Ez gyakran szerepelt Brassai Sámuel élcelődéseiben. Puritán berendezése messze állott a Batthyány-, Teleki-, Bruckenthal-könyvtárak fényűzésétől, de a 70-es évek elején Pesten sem volt jobb a helyzet, ahol az Egyetemi Könyvtár még a régi szűk, alkalmatlan helyiségében szorongott, a M. Nemzeti Múzeum pedig a rendezés miatt zárva volt.

Az egyesítés pillanatában, 1874. október 1-én, amikor a szerződés gyakorlatilag is életbe lépett, a múzeumi rész 51 nagy szekrényben elhelyezett 34.156 kötetet és az egyetemi rész 11.134 darabot tett ki, az Egyetemi Könyvtár tehát tényleges működését mintegy 45.000 kötet könyvvel kezdte meg. Bármilyen gyorsan ment is az átköltözködés, a végleges rend elérése hónapokat vett igénybe. Szabó Károly, kinck buzgalma határt nem ismert, két fiatalemberrel és egy szolgálóval az egész telet fűtetlen helyiségekben dolgozta át. A Denis-rendszer alapján a gyakorlati és esztétikai szempontok érvényesítésével 1875 tavaszára az elrendezés megtörtént, a múzeumi mellett az egyetemi katalógus is készen állott. A Múzeum-Egylet értelmezése szerint Szabó Károly az egyesítést úgy hajtotta végre, hogy a múzeumi anyagot az egyetemitől külön állította fel. A múzeumi anyagban a nagyság szerinti elrendezés követte, az egyetemiben pedig a szakbeli felállítást próbálta meg, a három helyiségben külön-külön helyezve el a bölcsészeti-, nyelv-, történettudományi, a jogi és az orvos-természettudományi szakba tartozó műveket. Ebben a keretben fejlődött és maradt meg a könyvtár 1908-ig, az új épületbe való átköltözésig.

Szabó Károly háromévtizedes (1859—1890) múzeumőri és húszesztendő egyetemi könyvtár-igazgatói működése alapozta meg az egyesített könyvtár későbbi nagyszerű fejlődését. Az ő idejében a múzeumi anyag nyomult előtérbe, a könyvtár rendszerét és belső életét is teljesen a múzeumi elv irányította. A jóval kisebb anyaggal elindult Egyetemi Könyvtár évi 4000 frt (1885-től évi 6000 frt) javadalommal dolgozott, két ízben kapott 12.000 illetőleg 6000 frt rendkívüli segélyt és 1877-től kisebb összegű tandíj-jutalék is gyarapította bevételét. Ugyanakkor a Múzeum-Egylet a személyi kiadásokon kívül — a dologiak az egyetemet terhelték — évi 3000 forintot fordított könyvtárának fejlesztésére, azonkívül a társadalom hatékony támogatását is élvezte, a szakosztályok útján pedig tömeges cserepéldányt kapott. Érthető tehát, ha a Múzeum-Egylet 1889-ben örömmel tekintett vissza az első három évtized munkájára, mely a könyvtár állományát

Szabó Károly
1824—1890

50.000 kötetre emelte s különösen hungaricumokban és transilvanikákban úgy meggazdagította, hogy a fővárosi országos könyvtárakon kívül egyetlen más intézmény sem versenyezhetett vele. Ugyanakkor az Egyetemi Könyvtár anyaga a 25.000 kötet körül járt, bár az Egyetemi Tanács és az 1881 óta a prorektor elnöklete alatt működő könyvtári állandó bizottság mindent megtett az összes szaktudományok céljaira a könyvtár színvonalának emelése érdekében. Nem egészen Szabó Károlyon múlt, hanem inkább az anyagiak hiányán, hogy az Egyetemi Könyvtár életének első időszakából hiányzott a lendületes fejlődés. Szabó Károly, bár könyvtárosi működése és egész munkássága múzeumi irányú volt, megértette az Egyetemi Könyvtár rendeltetését a nemzetközi tudományosság termékeinek lehető hiánytalan összehordá-

sában s halálakor (1890. aug. 31.) rendben hagyta hátra a könyvtárt az akkori könyvtári technika múzeumi rendszerű katalógusaival és az egyetemi rész szakkatalógusának megkezdésével. A két könyvtár megteremtése, előbb a múzeumi, azután az egyetemi, Szabó Károly elévülhetetlen érdeme. Kíválsága a Múzeumnak jelentett felbecsülhetetlen nyereséget, távozása az Egyetemnek okozott nagy veszteséget.

Szabó Károly halála után a Múzeum-Egylet igazgatóválasztmánya átmenetileg *Finály Henriket* jelölte ki helyettes könyvtárigazgatónak s egyszersmind 2000 frt fizetéssel és 300 frt szálláspénzzel pályázatot hirdetett az állás betöltésére. Négy pályázó közül az igazgatóválasztmány igen nagy szótöbbséggel *Ferenczi Zoltán* polgári iskolai igazgatót, egyetemi magántanárt választotta meg s a választás eredményét a vallás- és közoktatásügyi miniszter tudomására hozta. Ez az eljárás annak az érdekes, mai nézőpontból visszás helyzetnek az emlékéét őrzi, hogy ebben az időben voltaképpen a Múzeum-Egylet kezelte az Egyetemi Könyvtárt is, az állam csak a felügyeletet és ellenőrzést gyakorolta. Mivel az Egylet határozta meg és fedezte a két könyvtár igazgatójának fizetését, természetesen a személy megválasztása is az ő jogkörébe tartozott. A jogi viszony lényeges megváltozását vonta maga után a Wlassics Gyula minisztersége alatt, 1895. május 17-én jóváhagyott második szerződés, melyben az állam teljes anyagi és erkölcsi felelősséggel vállalta az Egylet gyűjteményeinek a kezelését. Innen van, hogy Ferenczi Zoltán 1896. július 13-án újabb királyi kinevezést

kapott az Egyetemi Könyvtár igazgatói állására.

Az új igazgató 1891. július 2-án vette át az egyesített könyvtár vezetését. Alatta ment végbe a múzeumi könyvtár második elhelyezkedése és az Egyetemi Könyvtár első költözködése. A 90-es évek elején a két könyvtár nagymérvű gyarapodása a guberniális épületben olyan zsúfoltságot teremtett, hogy használhatósága és fejlesztése is szinte lehetetlenné vált. Mihelyt tehát a mai egyetem építése megkezdődött s keleti szárnya elkészült, elsősorban a könyvtár elavult és tarthatatlan helyzetéről kellett gondoskodni. Nem nagyon szerencsés választással az egyetemi épület színházutcai szárnyának I. emeletét jelölték ki számára. Voltaképpen mindegy volt, hogy melyik részt juttatják neki, mivel az egyetem építési tervében egyáltalában nem szerepelt a könyvtár elhelyezése.

Kényszerű helyzetet kellett megoldani a további ideiglenesség tudatával. A költözködés 1895. október-november havában hat hét alatt történt meg. Az új elhelyezkedés csak részben jelentett szerencsésebb cserét. A régi nedves és sötét, bolthajtásos helyiségek helyett világos, barátságos, száraz szobákat kapott a könyvtár, de már a beköltözködés után meg kellett állapítani, hogy az előbbinél szűkebb területhez jutott, az olvasóterem egyszersmind ruhatárul is szolgált, a nyílt folyosóra eső dolgozószobák nélkülözték a csendet és zavartalanságot, s a vele szemben álló színház zsinórpadlása állandóan a tűzveszedelem aggodalmával nyugtalanította a felelős tényezőket. Mégis az az időszak, melyet a könyvtár az egyetem központi épületében töltött, kényelmetlensége ellenére is fejlődésének jelentős állomása. Míg a guberniális épületben a múzeumi könyvtár túlsúlya a köztudatban is és mennyiségileg is elnyomta, szinte észrevétlenné zsugorította az egyetemi részt, addig az egyetem épületében nagy arányokban bontakozott ki az egyetem könyvtára és kezdett homályosodni a múzeumi anyag gazdag fényessége. E változást szembetűnően mutatja a statisztikai mérleg. Az 1885—1899-ig terjedő tizenöt esztendő alatt a múzeumi könyvtár mindössze 17.638 kötettel gyarapodott s ebből csak 6163 kötet (33%) esett a vásárlás, tehát a tudatos fejlesztés javára; ezzel szemben az Egyetemi Könyvtár ugyanazon idő alatt 29.945 kötetten növekedett, s mivel belőle 20.078 kötet (67%) vásárlás útján került a könyvtárba, határozottan meglátszik nemcsak a mennyiségen, hanem a tervszerűségben is

Ferenczi Zoltán
1857—1927

az egyetemi rész előretörése. Érdekesen módosult, illetőleg egybemosódott az egyetem épületébe került egyesített könyvtár a köztudatban, amely kezdett megfeleledkezni a múzeumi rész kiválóságáról, még mindig fölényes elsőbbségéről s az egészet csupán az egyetem tanulmányi könyvtárának, a tanárok és diákok szellemi munkahelyének tekintette. A közönség, amely még szorgalmasan látogatta a guberniális épület könyvtárát, ahol a múzeumi rész domborodott ki, idegenkedett az egyetem hivatalos épületétől és elszokott az olvasóterem használatától. Nem utolsó sorban maga az Egyesület idézte elő ezt az átalakulást és fordulatot azzal, hogy a keretében erősen érvényesülő másodrendű akadémikus törekvések táplálásával háttérbe szorította az elsőrendű múzeumi feladatokat s a könyvtár javadalmát is alább szállította, bár közben a könyvtárőr fizetését az állam vállalta magára. Viszont az egyesített könyvtárban az egyetem befolyásának növekedése, az évi 20.000 koronás dotáció tervszerű felhasználása és az egyetemi csereviszony kiépítése olyan lendületes fejlődést idézett elő, hogy az Egyetemi Könyvtár a 90-es évek végén a 70.000-es állományával utolérte, sőt rövidesen maga mögött is hagyta az erőtlenedni kezdő múzeumi részt.

Az Egyetemi Könyvtárnak ez a fejlődése Ferenczi Zoltán igazgató működését dicséri. Elődje, Szabó Károly, megszervezte a két könyvtárt s különösen a múzeumi részben egy nemzeti jellegű közművelődési intézmény alapjait rakta le ; Ferenczi a maga korának könyvtártudományi eszközeivel szerelte fel és tette használhatóbbá a virágzásnak indult intézményt. Bár szintén tanári székéből került könyvtárosi munkakörbe, önképzéssel megszerezte az elméleti tudást s a maga idejének legjobb eljárásaival az egész könyvtári kezelést átalakította. Beállította az addig nem ismert szerzemény-könyvet, az iktatót, a könyvkölcsönzést szabályozta, a két könyvtárnak hat különféle alapcédulakatalógusát egybeolvasztotta, a kéziratár és a Régi Magyar Könyvtár külön katalogizálását megkezdette, a könyvtár új szervezeti szabályzatát kidolgozta, — jóváhagyása 1900. január 26-án történt meg az 5067. sz. rendelettel — s ami a legfontosabb, az Egyetemi Könyvtárnak még Szabó Károly idejében megkezdett szakkatalógusát befejeztette és öt kötetben 500—500 példányban kinyomtatta. Alatta történt meg 1898-ban a Múzeum-Egylet igazgatóválasztmányának felhatalmazásával, valamint az Egyetemi Tanács hozzájárulása alapján az addig külön kezelt két könyvtár egyesítése egy egységes, betűrendes katalógusban a használat megkönnyítése érdekében. A leltári kezelés továbbra is teljesen elkülönítve maradt ; magukon a cédulákon is bélyegzőkkel jelölték meg a tulajdonjogot.

Ferenczi Zoltán kilencévi igazgatósága az Egyetemi Könyvtár újjáalakulásának és fokozatos lendületének kezdete, hogy végül az európai jelentékenyebb modern könyvtárak sorába emelkedjék. Amikor Ferenczi Zoltánt 1899. november 8-án a budapesti tudományegyetem könyvtárának igazgatói állásába szólították, az Egyetemi Tanács a könyvtár ideiglenes vezetését *Gyalui Farkas* könyvtárőrre bízta, akinek 1901-ben a könyvtártudományokból szerzett magántanári képesítésével a bibliográfia a kolozsvári egyetemen, a budapesti egye-

Erdélyi Pál
1864—1936

temet is megelőzve, először került a tudományos kollégiumok közé. Gyalui Farkas az Egyetemi Tanács és a Múzeum-Egylet bizottságainak jelenlétében 1900. szeptember 6-án adta át a könyvtárt *Erdélyi Pálnak*, aki a budapesti tudományegyetemi könyvtár segédőri állásából 1900. augusztus 3-án neveztetett ki a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatójának.

Erdélyi Pálban elsőrendű szakember került a könyvtár élére. A múzeumi elvet éppúgy megértette, — ennek egyik élharcosa volt a Múzeum-Egyesületben — mint az Egyetemi Könyvtár különleges rendeltetését. Kiváló szervező erejével és szaktudásával az egyetemi és múzeumi könyvtárt Magyarország legkorszerűbb intézményévé fejlesztette. Elsősorban a könyvtári élet és a belső rend fejlesztésére törekedett, arra, hogy a könyvtári munka ne legyen csak a nyomtatványok egyoldalú kezelése, hanem terjedjen ki a gyűjtemények egész anyagára. Átdol-

goztatta s három nagyobb csoportba rendszerezte a könyvtár egész állományát 1. nyomtatványok (hírlapok, folyóiratok, iskolai értesítők, egyetemi nyomtatványok, színlapok, gyászjelentések, apró nyomtatványok, ponyva, ősnymtatványok, Régi Magyar Könyvtár, díszművek, térképek), 2. kéziratok (Kemény-gyűjtemény, országgyűlési irományok, céhiratok), 3. levéltár (törzsgyűjtemény, családi levéltárak, másolatok, nyomtatott oklevelek, pecsét- és facsimile-gyűjtemény.) Ezenkívül beállította a gyarapodási naplókat, feldolgoztatta és az egyetemi intézetek és karok közt szétosztatta a duplumokat, elkészítette a helyrajzi katalógust, átdolgoztatta a cédulakatalógust s új tervet készített a szakkatalógus átalakítására. Az előtte egy félszázadnál tovább alkalmazott könyvtári kezelés és eljárás idők folyamán csak lassan és részletekben tudott alkalmazkodni a rohamosan fejlődő könyvtári tudományokhoz. A különféle időkben különféle képzettségű könyvtári munkaerők az egyes időszakok ingadozó könyvtári technikája és saját készségük szerint különféle szempontok és más-más elvek szerint dolgoztak, így lassanként bántó egyenlőtlenségek és zavarosságok álltak elő a könyvtári anyag felvételében, felállításában és kezelésében. Erdélyi Pál, ki az összevisszaságokat megszüntette, az elavultságokat kiküszöbölte és az egész könyvtári rendet ma is helytálló új alapokra fektette, megérdemli, hogy két elődje érdemeinek kisebbitése nélkül a belső rend megteremtőjeként és a könyvtár legnagyobb szervezőjeként

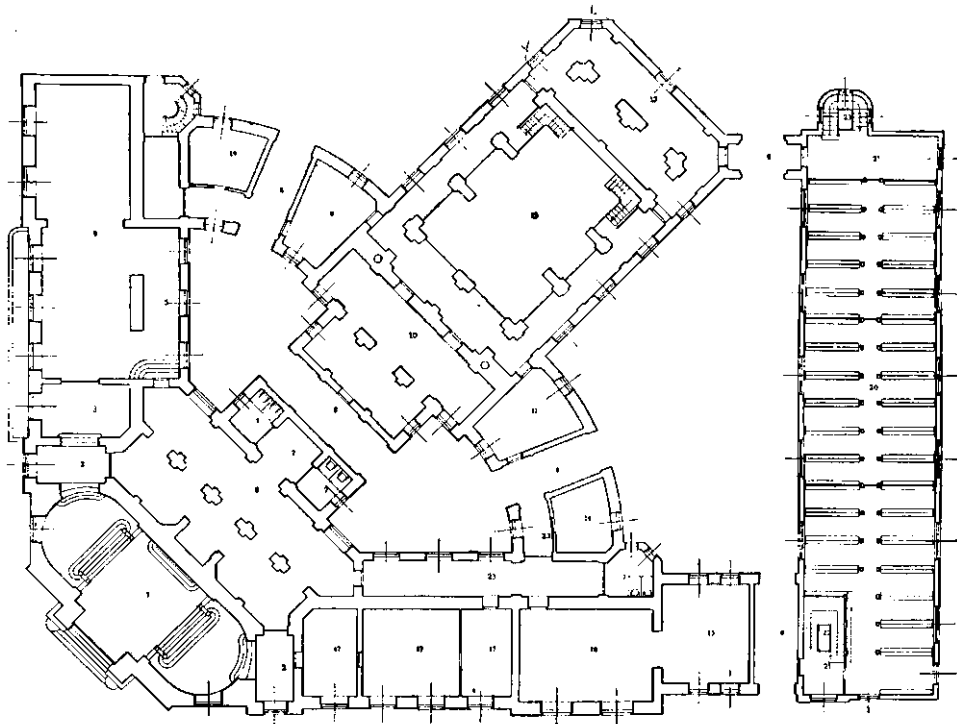

Az Egyetemi Könyvtár homlokzata a főkapuval

tiszteljük. Sokszor hangsúlyozott szempontja volt, hogy nem elég csak gyarapítani, hanem fejleszteni is kell a könyvtárt. Mind a két téren elért eredményei legnagyobb dicséretére szolgálnak. 1919 elején, amikor 18 esztendei működés után a könyvtár éléről távozott, az Egyetemi Könyvtár 191.000 és a múzeumi könyvtár 176.779 kötettel a 400 ezres állomány közelében állott. A múzeumi rész korábbi hanyatlásából ismét új erőre kapott s az Egyetemi Könyvtár a világháborút megelőző idők tudományos anyagkészletét szinte kimerítő teljességben nyújtotta.

A jövő talán nem fogja tudni és kellőképpen értékelni Erdélyi Pálnak ezeket a kiemelt teljesítményeit, de azt sohasem fogja elfeledni, hogy az ő igazgatása idejében és tervei szerint épült meg az Egyetemi Könyvtár és rendezkedett be Európának ebben a részében páriát ritkító előkelőséggel. Évtizedek vágya és törekvése valósult meg az önálló egyetemi könyvtár felépítésével. Már 1881-ben a guberniális épületben elhelyezett egyesített könyvtár kezdte észrevenni hivatásának a hely szűk voltából származó akadályoztatását. Szabó Károly volt az első, aki 1888-ban felhívta az Egyetemi Tanács és a Múzeum-Egylet választmányának a figyelmét arra, hogy a két könyvtár célirányos kezelhetése és használhatása „csak egy új, egyenesen könyvtárnak tervezett s e célra berendezkedő épület felállításával lesz megvalósítható“. Ezt a meggyőződését haláláig hirdette, követelését szüntelenül sürgette. Mivel már a 80-as évek végén az egyetemi építkezések foglalkoztatták a minisztériumot, Szabó Károly indítványa kapcsán 1889-

ben az Egyetemi Tanács meg is tette a szükséges lépéseket egy célszerű könyvtári épület felállítása érdekében, a Múzeum-Egylet választmányának küldöttsége pedig 1890-ben a közgyűlésnek azzal a nagylelkű ajánlatával kereste fel a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az Egylet összes vagyonát 5% kamatozás kikötése mellett fordítsa „a könyvtár és a gyűjtemények számára felállítandó, a kor színvonalának megfelelő palota építésére“. Egyelőre sem a sürgetésnek nem volt fogadata, sem a nemes ajánlatnak nem lett meg a kívánt eredménye, mindössze annyi történt, hogy a minisztérium kilátásba helyezte az építendő egyetemi épületben a könyvtár ideiglenes elhelyezését és 1893-ban Ferenczi Zoltán könyvtárigazgatót államsegéllyel, melyhez a Múzeum-Egylet is hozzájárult, három hónapi külföldi útra küldte Európa legnevezetesebb könyvtár-épületeinek és könyvtári berendezéseinek tanulmányozására. Ez kedvező jel volt arra, hogy az Egyetemi Tanácsnak sem tetsző ideiglenes megoldás talán végleges elrendezést nyer. Már folytak az egyetemi építkezések, amikor az Egyetemi Tanács közbenjárására Kolozsvár város nemes közönsége a könyvtárépület részére ingyen telket ajánlott fel a Bel- és Kül-Torda-utcák szegletén 1050 m² terjedelemben. Ugyanakkor, 1895-ben, felvetődött az a terv is, hogy a minisztérium vásárolja meg az egyetemi épülettel szomszédos színházi telket, mely kétszer akkora, mint a Torda-utcai telek, a színházzal együtt bontassa le az összes épületeket s az egyetem tövében építse fel a vele egy stílusú könyvtárépületet.

Az Egyetemi Könyvtár földszinti alaprajza

Egyetemi Könyvtár. A raktárhelyiségeket és a nagy olvasótermet magában foglaló udvari rész

E tervezetés közben a könyvtár rendelkezést kapott, hogy kezdje meg a beköltözködést és elhelyezkedést az egyetemi épület elkészült színház-utcai szárnyának I. emeletére. Néhány esztendeig aztán csend honolt és nyugalom uralkodott, de csak addig, míg ki nem tűnt, hogy az új épület zajos részében a lehető legalkalmatlanabb állapotban vergődik a könyvtár. A 900-as évek elején, amikor a két könyvtár állománya már a 200 ezret meghaladta, annak ellenére, hogy a farkas-utcai homlokzaton a könyvtár egy háromablakos helyiséggel bővült és a színház-utcai alagsorba került a hírlap- és a folyóiratgyűjtemény, olyan zsúfoltság állott elő, hogy a könyvek felbontatlan ládákból hevertek, mivel a könyvszekrényekben új polcok alkalmazásával a kétsoros elhelyezés módozatát is már kimerítették. Itt együtt volt minden: könyvraktár, olvasóterem, tisztviselői kar és belső könyvtári élet. Az olvasóteremben is olyan lehetetlen helyzet keletkezett, hogy tökéletes ellenőrzést sem lehetett gyakorolni, arról pedig szó sem lehetett, hogy akár tanár, akár diák kutató munkát végezhesen, sőt sok esetben megfelelő helyhez is juthasson. A képtelenül felhalmozódott könyvtári anyag rengeteg súlya már az épület biztonságát is veszélyeztetni kezdte, így a gyarapodás ideiglenes elhelyezésére folyosókat, melléklépcsők zugait kellett igénybe venni, majd az Egyetemi Tanács kibérelte az Arany János-utcai br. Wesselényi-ház földszintjét az elraktározás céljaira. Még ma is rejtély, hogy a négyfelé tagolt és négy egymástól távolos raktárban elhelyezett anyagnak a könyvtár tisztviselői hogyan lehettek urai.

Az Egyetemi Könyvtár homlokzata a déli és keleti szárnyal

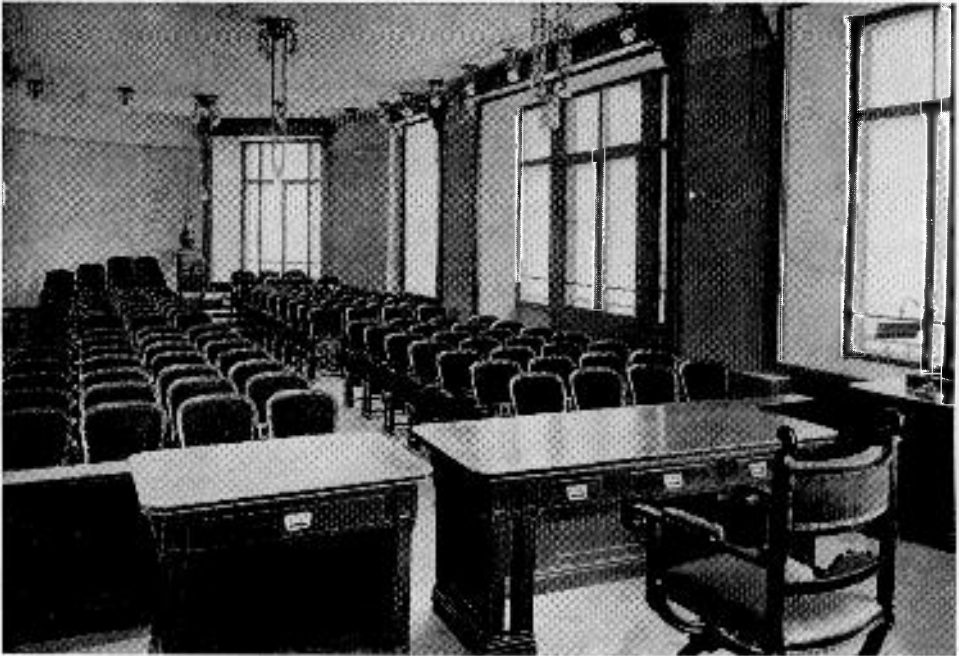
Ilyen körülmények között végezte Erdélyi Pál a könyvtár újrendezését, de ugyanakkor a legerélyesebb tevékenységet fejtette ki az elodázhatatlanná vált könyvtáráépület sűrgetésében. Az Egyetemi Tanács 1902-ben az egyetem költségvetésének tárgyalása alkalmával elhatározta, hogy a könyvtáráépítés céljaira első részletként 400.000 koronának az 1903. évi állami költségvetésbe való beillesztését fogja kérni a vallás- és közoktatásügyi minisztertől. A kérés tárgyát minden ízében megvilágító és beható indokolással ellátott fölterjesztést a kisebb tanácsból alakított küldöttség nyújtotta át a v. k. miniszternek, és a pénzügyminisztert is személyesen kereste föl azzal a kérésével, hogy az összeget bocsássa rendelkezésére a közoktatásügyi tárcának. A következő évben az Egyetemi Tanács örömmel vette a miniszternek azt az értesítését, hogy 200.000 koronát irányzott elő az egyetemi könyvtár építésének első évi fedezetére. Ebből az összegből 1903-ban a minisztérium az egyetem számára megvásárolta a Csiky- és Tamási-féle 6000 négyszögöl területű telket, mely a Mikó-utca és az Arany János-utca sarkán kezdődött és a Mikó-utca közepén túl végződött a klinikák főbejáratával szemben. A tervpályázatot a minisztérium 1904 tavaszán hirdette ki az Egyetemi Tanácstól Erdélyi Pál könyvtárigazgató előterjesztése szerint javasolt építési tervzet alapján. Az 1904 július elején Budapesten ülésező bíráló bizottságban Erdélyi Pál könyvtárigazgató és Apáthy István rektor képviselte az egyetem érdekeit. A bizottság javaslatára a miniszter a 3500 koronás első díjjal Orth Ambrus és Somló Emil, a 2000 koronás második díjjal Korb Flóris és Giergl Kálmán, az 1500 koronás harmadik díjjal pedig Sebestyén Arthur tervét jutalmazta. Mivel kivitelre egyik terv sem látszott alkalmasnak, a miniszter a jutalmazottakat szü-

Egyetemi Könyvtár. A nagy olvasóterem

Egyetemi Könyvtár. A folyóiratterem

Egyetemi Könyvtár. Az előadóterem

kebb pályázatra szólította fel s ennek az újabb pályázatnak alapjául az Egyetemi Tanács mintegy 10%-kal leszállított építési tervezetet készített kb. egymillió korona költséggel. Végül is Korb Flóris és Giergl Kálmán építészek kapták meg a megbízást, kik a bázeli egyetemi könyvtár hatása alatt álló alaprajzukkal a sarokmegoldást kísérelték meg.

Berzeviczy Albert közoktatásügyi miniszter 1904. szeptember 28-i kolozsvári látogatása reményt és megnyugvást keltett, hogy az építkezés megindul. Ezt a miniszter leghatározottabban kilátásba helyezte, s bár közben a könyvtárigazgató és a könyvtári bizottság sok gonddal, szakavatottsággal és ritka buzgalommal elkészített tervén a minisztériumtól kívánt költségcsökkentés érdekében az újabb változtatások is megtörténtek, az építkezés megkezdése hónapról hónapra késlekedett, egyik évről a másikra halasztódott. „Fájdalommal és legnagyobb aggodalmaktól eltelve látjuk, hogy azok a reménységeink, melyeket oly közel láttunk a megvalósuláshoz, az általános helyzet szirtjein egyelőre hajótörést szenvedtek“, olvassuk a csalódottságot az 1905. szeptember 17-i rektori beköszöntőben. Az Egyetemi Tanács ismételt sürgetésére a miniszter 1906. május 14-én végre kinevezte Tóth Lajos miniszteri tanácsos elnöklete alatt a könyvtári állandó bizottság tagjainak bevonásával megalakított építési bizottságot, mely az 1906. június 15-én tartott ülésében a Korb—Giergl-féle terv alapján beérkezett árajánlatokat megtárgyalta s a munka kivitelével Reményik Károly kolozsvári vállalkozót

bízta meg. Még ugyanazon év nyarán megkezdődtek az alapozási munkák és rá egy jó évre, 1907 őszén, az épület tető alá került. Az 1907. évi költségvetés már a költözködés költségeit is előirányozta, de az a számítás, hogy még a tél folyamán az áthelyezkedés megindulhat, a belső munkálatok késedelme miatt a várakozás legszélsőbb határán is túl tolódott. Az egyetemi épületben működő könyvtár 1908. július 1-én szüntette meg működését s ekkor kezdődött meg az átköltözködésnek tervszerűen előkészített lebonyolítása előbb a Wesselényi-házba és a vármegyeház bérelt helyiségeibe, majd onnan folytatódott a bevonulás és a végső berendezkedés az új könyvtárépület helyiségeibe. Az átköltözködés, amely részletekben már 1907. január 1-én megindult, minden károsodás nélkül ment végbe a könyvtár tisztviselői karának három éven keresztül sem külön díjat, sem szabadságot igénybe nem vevő áldozatkészségéből. Az egyetemi helyiségeket, ahol 14 esztendeig működött a könyvtár, 1909. január 15-én vette át az egyetemi gondnoki hivatal. Ekkor már a teljes anyag helyén állt az új épületben. Az egyetem könyvtárának 36 évi vándorlása egy minden tekintetben mintaszerűnek nevezhető otthonban ezzel véget ért.

Az új könyvtárban, amelynek építése és felszerelési költsége, a telek árát is belcértve, 1,692.007'94 koronát tett ki, 1908. december 23-án indult meg a termék és a helyiségek bútorzatának elrendezése, az olvasó- és dolgozótermek megnyitásának előkészítése s a rendszeres könyvtári forgalom felvétele. Egypár hét alatt minden annyira rendbe jött, hogy 1909. február 8-án Jancsó György rektor a meghívott tanári kar jelenlétében és az egyetem nevében az olvasótermet az egyetemi ifjúság részére megnyitotta. Az ünnepélyes megnyitás 1909. május 18-án délelőtt történt meg gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter és Nárαι-Szabó Sándor miniszteri tanácsos, továbbá az Egyetemi Tanács, a meghívott tanári kar és az ifjúság, valamint a hatóságok képviselőinek és nagyszámú vendégseregnek a részvételével. Erdélyi Pál röviden vázolta a könyvtári épület történetét és hivatását, majd a minisztert és az ünneplő közönséget órák hosszáig kalauzolta a fényes palotának páratlanul célszerűen tagolt és berendezett helyiségeiben.

Az épület, melynek tervezésében és berendezésében a modern könyvtártechnika minden akkori bevált vívmánya érvényesült, cottage-rendszerben épült, azaz a különféle rendeltetésű könyvtári helyiségek egybecsoportosulnak és csak átjárókkal kapcsolódnak egymáshoz. A főtengelyben helyezkedik el a központi épület: itt van az előcsarnok a ruhatárral, ahonnan a fiókos kartotékszekrényekkel berendezett katalógustermén keresztül, amely egyszersmind kézikönyvtárnak is volt szánva, a háromhajós bazilikára emlékeztető és mintegy 200 ülőhelyre tervezett, fülkés olvasóhelyekkel is ellátott, linoleumpadlóval bevont olvasóterembe lépünk. Az előcsarnokban a földszinten balra a díszes üléstermet (ma az egyetemi tanárok dolgozó helye) és az igazgatóság hivatalos helyiségeit, jobbra a tisztviselők dolgozótermeit, bennük a helyrajzi és szakkatalógusokat találjuk. Ugyanitt a földszinten a főépülettel legyeczőformában húzódik egy szárny

a folyóirat- és hírlapolvasó részére: ide a katalógusteremből jobbra és balra közvetlenül léphetünk be. A könyvtár számára 2690 m² beépített alapterületet elfoglaló helyiségekben 1909-ben egyszerre 252 olvasót lehetett elhelyezni. Az első emeleten a rögzített székekkel berendezett előadóteremtől jobbra és balra sorakozó helyiségeket a kéziratár, térképtár, díszművek, ősnycmtatványok és az 1711-ig megjelent régi magyar könyvek 2755 darabból álló csoportjának elhelyezésére jelölték ki. A második emeletet egy kiállítási termen és fényképezőműhelyen kívül egészen az Erdélyi Múzeum levéltára foglalja le. Az egyes termekben egyes helyeken helyezkednek el a törzsgyűjtemény, a címeres levelek, a céhirományok és a családi levéltárak. Egymás után következnek a Bánffyok, Telekiek, Wesselényiek, Aporok, Esterházyak, Gyulayak, Kuunok, Jósikák, Kemények, Kornisok, Lázárok, Toldalagiak, Thorotzkayak, Henterek, Szentkereszthyek, Ugronok, Bornemisziák, Wassok és más kisebb családok többszázazres darabot kitevő levéltárai pléhdobozokban elhelyezve, köröskörül a falakon az illető családok címereivel. Amikor itt járunk, *Kelemen Lajos* levéltári főigazgató mulhatatlan érdemére gondolunk, aki 1903-tól az elszakításig mintegy 40 főúri és köznemes család levéltárát helyeztette letétbe az Erdélyi Múzeumban. Mielőtt a főépületet elhagynók, lent az alagsorban még megtekinthetjük a népkönyvtárt és a kötetzeti műhelyt. Egyrészt az olvasóteremhez, másrészt a könyvtári dolgozótermekhez kapcsolódik, mindkettőtől tűzálló vasajtókkal elkülönítve, az üveg választópádlókkal kilenc emeletre osztott könyvraktár, a repositórium, amely teljesen tűzálló anyagból épült, vasbeton-szerkezettel s vasból készült kettős könyvállványokkal. Ezt az állványtípust a Lipmann-féle és a Wenker-féle rendszerek önálló és gyakorlati kombinációjából maga Erdélyi Pál könyvtárigazgató szerkesztette, sok előnye mellett többek között azzal a hasznavehetőségével, hogy raktárápítésnél kb. 16% térbeli megtakarítás érhető el vele. Itt a könyvesházban a könyvek raktárrendszerben vannak felállítva, azaz a hely képzelhető leggazdaságosabb kihasználására törekedve, a formátumok szerint különválasztott anyagot minden szakcsoportosítás mellőzésével érkezésük sorrendjében sorakoztatják a raktár polcaira s látják el az 1-től végtelenig menő számsor egy-egy folyószámával. 1909-ben a felállított anyag polcai egyfolytában 9.25 km hosszúságot tettek ki. Az épület két végén könyvadogató- és szállítógép működik. Mozcékony tolokocsik és villanyerőre berendezett paternoster segítségével továbbítják a raktárból a könyveket az olvasóterembe vagy a kölcsönzőhelyiségekbe. Az egészen természetes, hogy villanyvilágítás, központi fűtés működik s külön házitelefón köti össze a hivatalos és a forgalmi helyiségeket.

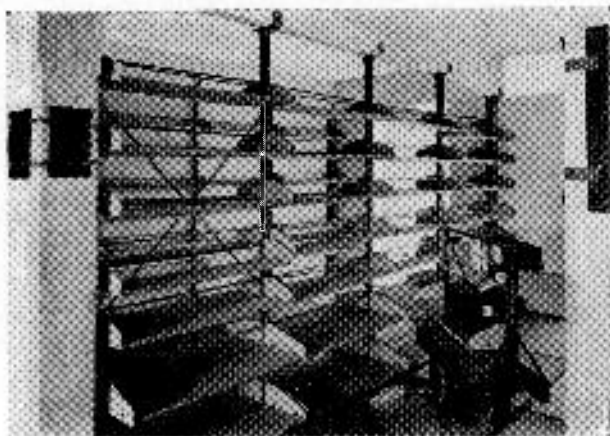
Mindéz ma szinte természetesnek látszik, de ha a harminc évvel ezelőtti időkbe képzeljük vissza magunkat, megértjük azt a csodálatot, melyet a kolozsvári Egyetemi Könyvtár a szakkörökben és a közönség széles rétegei előtt keltett. A könyvtár hatása igen nagy volt, egyszerre országszerte nevezetes lett, sőt híre a határokat is átlépte. Az 1907—09-ben épült budapesti József-Műegyetem könyvtári palotája szintén az Erdélyi-rendszerű vasállványokkal rendezkedett be,

ezenkívül is még több gyakorlatias felszerelési tárgyat és megoldást vett át a kolozsvári Egyetemi Könyvtártól. Budapest székesfőváros, a marosvásárhelyi kultúrház, a brassói szász főgimnázium, a kecskeméti és a kassai kir. jogakadémia építkezési és berendezkedési kérdésekben kereste meg az Egyetemi Könyvtárt. A külföld is kérte a könyvtár leírását. A Magyar Nemzeti Múzeumban az 1909 nyarán tartott III. könyvtári szaktanfolyam hallgatói, vezetői és előadói tanulmányi kirándulást tettek Kolozsvárra a könyvtár megtekintésére. 1910-ben a zágrábi és a bukaresti egyetem könyvtárépítő bizottsága foglalkozott vele és a helyszínen tette tüzetes tanulmány tárgyává. Szépségét, nagyszerűségét és tökéletes berendezését az elmúlt három évtized sem homályosította el. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár a maga nemében ma is az ország első intézménye, az erdélyi egyetem büszkesége, jutalma és elismerése azoknak az évszázados tudományos és közművelődési törekvéseknek, melyeket Erdély a könyvtárügy terén kifejtett. Erdélyi Pál könyvtárigazgató 1913-ban m. kir. udvari tanácsosi címet kapott. Ez a kitüntetés a könyvtárépületnek, a nagy munka kiváló sikerének szólt, mely az erdélyi egyetem könyvtárát nemcsak az ország keleti részének, hanem az egész magyar közművelődés és tudományos munkálkodás elismert tényezőjének rangjára emelte.

Az átköltözés nem azt jelentette, hogy egy új díszes palota kényelmében és pompájában folytassa életét a könyvtár, hanem azt a követelményt támasz-

Egyetemi Könyvtár. Raktárrészlet

*Egyetemi Könyvtár
Az Erdélyi-féle állványrendszer*

többek legyenek. Az új épület kényelme és célszerű berendezése csakugyan magában a könyvtárban is korszakos átalakulást idézett elő. A régi könyvtárban régi rendszer szerint felállított anyag teljesen új elrendezést, vele együtt új számozást kapott s az anyag nyilvántartására, az egész gyűjtemény elhelyezésére és statisztikájára számoló-lajstromok készültek. Szervesen megállapított fejlesztési terv szerint a feladatok hosszú sora nyert megoldást: a szak- és kézikönyvtárak felállítása, a különleges gyűjtemények kiválogatása és elrendezése, az addig használaton kívül állt, de az erdélyi mult és műveltség ismerete szempontjából nélkülözhetetlen kézirat- és levéltár elhelyezése, a térképtár szakszerű kezelése és rendezése, a tisztviselői kar kiegészítése, az ellenőrzés és felügyelet ellátása a naponként tíz órán keresztül nyitva levő olvasóteremben, a könyvtár ügyviteli szabályzatának átdolgozása és javadalmának emelése, a könyvkötő- és fényképezőműhely megnyitása, a hibák és tévedések megkeresése és kiküszöbölése, a konzerválásra való nagyobb törekvés s általában megállapítása azoknak a hiányoknak, bibliográfiai műveknek és alapvető szakkönyveknek, melyeket nem nélkülözhet egy a kor színvonalán álló egyetemi könyvtár. Ezeknek a részben rendezési, részben szervezési, részben a használat és forgalom szempontjából fontos ügyviteli kérdéseknek kielégítő elrendezésével, főképen az anyag teljesen korszerű felállításával s egy önálló könyvtári rendszernek a gyakorlatban is bevált kifejlesztésével a kolozsvári Egyetemi Könyvtár megelőzte mindazokat az intézményeket, amelyek régi helyükön régi rendszerük nyúgében szorongtak. Mivel a két könyvtár szerencsés összetétele igen tekintélyes gazdagságban egyesítette a nemzeti irodalom és az egyetemes tudományosság termékeit, általános nemzeti érdekből is Erdélyi Pál a könyvtár katalógusának kiadására törekedett. Hogy ezt mennél jutányosabban vihesse keresztül, háziyomdát akart felállítani. Ez az egyetlen terve nem sikerült, illetőleg a közbejött események nem engedték meg, hogy azt

is megvalósíthassa. Közben a könyvtár egyre gazdagodott, szépen fejlődött. 1908 óta a budapesti és kolozsvári egyetemek könyvtárai fölös számú könyveiket kölcsönösen kicserélték s a M. Nemzeti Múzeum fölös példányai az Erdélyi Múzeum könyvtárának engedtetek át. A csereviszony intézését az egyetemtól a könyvtár vette át és újraszervezte.

Közvetlenül a világháború előtt meggyőződéssé vált, hogy a kolozsvári egyetem egy minden tekintetben kitűnően sikerült intézménnyel gyarapodott, melyre a tudományművelés biztosan támaszkodhatik, de az is kitűnt, hogy az évtizedekig a guberniális palotában szorongó, majd az egyetemi épületbe zsúfolt és eldugott könyvtár most az országos könyvtárak sorában a harmadik helyre emelkedett, de berendezésében az első helyet foglalta el. Ma már jól látjuk, hogy a könyvtár építése a lehető legszerencsésebb időben történt, mert még jutott hét nyugalmas esztendő a berendezkedésre és a tervszerűen előkészített szervezés végrehajtására. Amikor 1914-ben az általános mozgósítást elrendelték, a könyvtár személyzetéből tizenheten vonultak be katonának. Az olvasótermek megüresedtek, a tízórás nyitás a felére szállott. A fejlesztés megállott, szinte csak a háborús anyag gyűjtésére és a félben maradt rendezések elvégzésére szorítkozott. A katalógusok elkészültek, a rend teljessé vált. 1915-ben bizonyos intézkedések történtek a könyvtár értékeinek biztonságba helyezésére. Egyébként a könyvtárban eseménytelenül teltek a hónapok, az évek. Csak néhány tisztviselő s néhány buzgó kutató didergett a rideggé vált szép épületben. Fölötte komor felhők gyülekeztek. A forradalom kitört, Erdély megszállása megkezdődött. Erdélyi Pál meg sem várta a szomorú eseményeket, 1919 tavaszán komárommegyei birtokára vonult vissza. A könyvtár történetében új fejezet kezdődik.

5.

A világháború előtt hazánk területén 1348 tudományos és közművelődési könyvtár működött összesen 9,328.306 kötettel. Ezeknek egy tekintélyes része, számszerint 603 könyvtár 5,243.997 kötettel a trianoni szétdarabolás után levált az ország testéről. Ebből román megszállás alá jutott 23.9%, azaz 326 könyvtár 2,024 671 kötettel. Köztük a legérzékenyebb veszteséget jelentette a kolozsvári egyetem és az Erdélyi Múzeum egyesített könyvtára. Ennek a fejezetnek a könyvtár multjához tartozó hiteles adatai a következők.

1919. május 12-én Ghibu Onisifor, a nagyszebeni gör. kel. püspökség tanfelügyelője, aki a megszállás huszonkét éve alatt a magyar kulturális intézmények rombolásával tette hirhedtté nevét, a román Kormányzótanács 4336—1919. sz. rendeletével karhatalom kíséretében megjelent a könyvtár átvétele céljából. *Gyalui Farkas* igazgató tiltakozott az idegen hatósági rendelkezés ellen és kijelentette, hogy csak az Egyetemi Tanács és a rektor illetékes rendelkezni a könyvtár ügyeiben. Az erőszak jelképes alkalmazása után az átvételről készült jegyzőkönyv megtorlással kötelezte az esküt megtagadó személyzetet, hogy

helyén maradjon. A magyar személyzet kötelességének érezte a gyűjtemények további kezelését és őrzését. Az esküt a trianoni békeparancs után szeptember havában tette le.

A román kormányzat az 1920. év végén *Barbul Jenőt*, addig a budapesti Egyetemi Könyvtár őrét, állította a könyvtár élére s melléje egyenrangban *Gyalui Farkast* technikai igazgatónak nevezte ki. Az 1921/22. évben több új tudományos és kezelő személyzeti állást szerveztek s ezeket természetesen csak románokkal töltötték be. A magyar tisztviselőket, akik végig a munka dandárját végezték, szaktudásuk tartotta elmozdíthatatlanul állásukban.

A románok megállapították, hogy a magyar uralom nem vetett súlyt román könyvek gyűjtésére, megkezdték tehát az Egyetemi Könyvtár romanizálását. Ez először csak külsőségekben nyilvánult meg: az előcsarnokban a könyvtár építésének emlékét megörökítő márványtáblákat megfordították s hátsólapjukra a multról tudomást nem vevő új szövegeket véstek, a magyar feliratokat leszedték, a magyar beszédet kitiltották s a lexikonokat, bibliográfiákat, szótárakat tartalmazó magyar kézikönyvtárt a katalógus- és olvasóteremből rendre eltávolították. Az ölükbe hullt, hiánytalanul berendezett vadonatúj épületben, ahonnan nem hogy egy könyvet, de még egy tollszárat sem vitt el senki, általában pompásan érezték magukat. Minden idejüket és erejüket arra fordították, hogy romanizálják a könyvtárt. Szép eredményeket értek el. A bukaresti minisztériumok, a román Akadémia és a Parlament könyvtára, az Astra, a testvéregyetemek könyvtárai és az idegen konzulátusok összeszedték minden nélkülözhető könyvüket és elküldték Kolozsvárra. Magánosok is szépen ajándékoztak. Ezek közül legjelentősebb volt G. Sion törvényszéki elnök vegyes értékű, műkedvelőre valló könyv- és metszetgyűjteménye, melyet a kolozsvári román egyetem megalapításakor lelkesedésében 200.000 lejért a könyvtárnak felajánlott. Legjelentősebb része volt 300 régi román könyve, s ezzel olyan értékes régi román könyvanyagot nyert a könyvtár, hogy gazdagságban Bukarest után következett. Büszkék is voltak rá. A Régi Magyar Könyvtár közel 2800 kötetét kilakoltatták, hogy méltó helyet adjanak a Sion-gyűjteménynek. Pénzük is bőven volt. A Kormányzótanács még 1920-ban 700.000 lejt bocsátott vásárlás céljából az igazgatóság rendelkezésére s ezt az összeget később az Avarescu-kormány egymillióra egészítette ki. Ebből több nagyobb magánkönyvtárt vásároltak meg. Az Erdélyi Múzeum nemzeti gyűjteményének ébresztő hatása alatt arra törekedtek, hogy jelentős áldozatokkal multjuk minden anyagát egybehordják. Az eredmény, melyet elértek, nem lekicsinyelendő. Az anyagot azonban legbőségesebben a kötelepéldányok ontották. 1923-ban Erdélyre is kiterjesztették a régi Romániában 1904 óta érvényben levő azt a törvényt, mely büntetés terhe alatt kötelezte a nyomdákat, hogy sajtótermékeikből 2—2 példányt küldjenek be a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnak. Ettől fogva minden nyomtatvány, minden hírlap és folyóirat, mely Románia területén megjelent, 2—2 példányban került a szerzeményi naplóba és a raktár polcaira. Ugyanannak a könyvnek hármas, sőt né-

melykor négyes példányai is összehalmozódtak a vásárlások és ajándékozások útján is befolyt anyagból. Ezeket a többespéldányokat nem választották ki, nem különítették el, még a statisztikák számára sem. Az egyetem tízéves jubileuma alkalmával táblázatok szemléltették fölfelé szökellő s lefelé zuhanó hullámvonalakkal a román időszak hatalmas gyarapodását a magyar uralom lanyhaságával szemben. Abban az épületben, melyet magyar erő, ész és akarat hozott létre, körülbelül azt akarták bizonyítani, hogy bennünk nem is volt kellő művelődési érzék könyvgyűjtésre, tudományos munkára és művelődésre. A szakember csodálkozva nézte a többespéldányokkal statisztikázó önámítást és szemfényvesztést.

El kell ismerni, hogy az idegen anyag gyűjtése terén is nagy buzgalmat fejtettek ki. Különösen angol, francia és olasz nyelvű kiadványok futottak be tömegesen. A huszas évek kedvező politikai légkörében a nagy- és kisantant románbarát nemzetei tekintélyes számú és becses minőségű könyv- és folyóiratanyag adományozásával nagy mértékben járultak hozzá a könyvtár gyarapításához. Az 1923. évtől kezdve a nemzetközi csereviszony szintén szép anyagot biztosított. Statisztikájuk meglepő számokkal dolgozott. Az 1939. december 31-i kimutatás az Egyetemi Könyvtár 534.937 kötet állományát állapította meg, ami azt jelenti, hogy 1918. december 31-e óta a könyvtár 343.937 kötettel gyarapodott volna. Mi ebben a valóság és mi a szemfényvesztés, azt az anyag újradolgozása és a többespéldányok kiválogatása fogja tisztázni. Pontosan tudjuk pl., hogy az 1919—1939. években Románia területén 6152 magyar könyv és 5605 időszaki sajtótermék, összesen 11.757 magyar kiadvány jelent meg, a rendszer szerint azonban ez 20.000-es kötettszámot jelenthet a statisztikában. Ellenben egészen megbízható az az adat, melyet az 1918-i és az 1919-i kimutatás összevetéséből a múzeumi könyvtár gyarapodásáról nyerünk: csekély vásárlásból, ajándékokból és megcsappant cserepéldányokból húsz esztendő alatt mindössze 5836 kötettel növekedett az állomány, amely ma összesen 182.615 kötetet tesz ki. A Múzeum-Egyesület gyűjteményeit a román állam két évtizeden át egy fillér ellenszolgáltatás nélkül használta, így az Egyesület vagyonának jövedelméből évenként alig 300 pengőnek megfelelő lej jutott a könyvtárra és levéltárra. Az Egyesület örvendett, hogy értékeit károsodás nélkül épségben tarthatta. Ennél jelentéktlenebb összeget még csak maga az Egyetemi Könyvtár fordított magyar könyvek beszerzésére: huszonkét esztendő alatt mindössze 18 magyar folyóiratot szerzett be, azt is hiányos évfolyamokkal, s összevissza 125 magyar nyelvű művet vásárolt 264 kötetben és 2740 pengő értékben. Az Egyetemi Könyvtár a romanizálást úgy értelmezte, hogy teljesen kizárta a magyar nyelvű irodalmat s ezzel egy kétévtizedes hatalmas hiányt idézett elő.

Barbul igazgatót 1936-ban *Muslea János* váltotta fel. A bécsi döntés után 1940 szeptember első napjaiban ő hajtotta végre a könyvtár egy részének elszállítását. Az Egyetemi Könyvtárban tetemes hiányok keletkeztek. Az eddigi megállapítások szerint az elszervedett veszteség 5750 kötetet tesz ki 179.949,50 P értékben. A hiányok természetesen csak rendre, az évekig tartó számba-

vétel alkalmával derülnek ki. Bizonyos nyomok arra mutatnak, hogy vannak egyes gyűjtemény-részek, amelyek elvitelének eltitkolása céljából az ezekre vonatkozó ügykezelési iratokat (cédulák, felvételi lapok) meg is semmisítették. Az Egyetemi Könyvtárnak csak kezelésére bízott erdélyi muzeumi anyagából is szállítottak el. Csak újabban jött rá az igazgatóság arra, hogy pl. a Múzeum térképtárából elvitték a Kolozsvárra vonatkozó gazdag térképanyagot. Ezek után már csak természetes, hogy a Sion-gyűjteményen és a régi román hírlap- és folyóiratanyagon kívül magukkal vitték az 1920 óta beszerzett külföldi folyóiratok nagyobb részét, mintegy 3317 évfolyamot, továbbá a könyvtári munkálatok pontos és szakszerű végrehajtásához mulhatatlanul szükséges bibliográfiai műveket és enciklopédiákat. Súlyos károsodás érte továbbá a könyvtárt a kölcsön adott művekbe nem hajthatása következtében is. Magát a könyvtári épületet, felszerelésével együtt, épen és hiánytalanul hagyták hátra. Az eredeti tervek alapján a harmincas évek elején építkezést is hajtottak végre. A katalógusterem és a földszinti legyező formájú szárny fölé az I. emeleten 1931—34-ben mintegy kétmillió lej költséggel három termet építettek egy összekötő folyosóval. Ebből kettőt olvasóteremnek rendeztek be, a harmadikba pedig a földszintről átszállították a kurrens folyóiratokat, s ezt a termet is, valamint a nagy olvasónak régen az egyetemi tanárok részére fenntartott fülkét olvasókká alakították át. A földszinti hírlapolvasónak a különleges kutatóterem szerepét szánták s a régi üléstermet a tanárok dolgozó helyiségének jelölték ki. Ezenkívül ugyancsak 1934-ben befejezték az épület körkerítéssel való körülvételét és a Szentgyörgy-téri szárny emeleti részén a hivatalos helyiségek és a könyvraktár összekötésével egy tágas termet létesítettek.

A megszállás megpróbáltatásain szerencsésen átvergődött Egyetemi Könyvtár Erdély történetének legemlékezetesebb napján, 1940. szeptember 11-én, ebben a formában és ilyen állapotban került vissza évszázados küzdelmeinkkel szerzett jogos tulajdonunkba és a magyar tudományosság és művelődés szolgálatának eredeti rendeltetésébe. Az 1919. május 12-én erőszakosan megszakított magyar nyilvános működését 1940. október 4-én folytatta a kezdetben ideiglenesen megbízott, majd november 2-án hivatalosan is kinevezett *Valentiny Antal* könyvtárigazgató vezetése alatt. Az átalakulás és az újrendezkedés mozzanatainak számbavétele a jövő történetírójára tartozik. Itt csak annyit említünk meg, hogy a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége mindjárt az első hónapokban 48 hatalmas láda könyvet küldött 16.500 kötetben, illetőleg évfolyamokban az Egyetemi Könyvtár két évtizedes hiányainak pótlására és vásárlás útján is megkezdődött a tervszerű kiegészítés. Ugyanakkor a kultuskormányzat az 1940/41. tanév végéig 40 tisztviselőt nevezett ki, 21 altisztet és szolgát alkalmazott és költségvetésében is legmesszebb menő támogatást rendelt az egyetemi és a múzeumi könyvtár nagy feladatainak elvégzésére, Erdély egyetemének tudományos felemelésére, a könyvtár régi fényének és dicsőségének, országos jelentőségének és hírnevének helyreállítására.

GYÖRGY LAJOS